

Subjektets kasus i norrønt og mellomnorsk

1 Innleiing

Det at subjektet står i nominativ, hører til barnelærdommen for enhver som har vært borti norrøn grammatikk. I mer eller mindre tradisjonelle beskrivelser av norrønt blir dette gjerne uten videre slått fast (Nygaard 1905:81; Hanssen, Mundal & Skadberg 1975:120; Spurkland 1989:141; Haugen 1990:193), og av og til blir denne delen av kasuslæra tydeligvis oppfatta som så grunnleggende at den ikke en gang er nevnt (Larsen 1969; Iversen 1973¹). Når en skal skaffe seg oversikt over kasusbruken i norrønt, er den enkle regelen om subjektets kasus et av de få faste holdepunkta.

Denne grunnsannheten har blitt trukket i tvil i en artikkel av Faarlund (1980a), som avsluttes med følgende utsagn:

- 1 If we want, then, to operate with the term 'subject' for a language like Old Norse, it is meaningful only to the extent that we are willing to abandon the rule that says that "the subject is in the nominative". That rule at best expresses a tautology, and therefore it is uninteresting as a grammatical statement. It seems, however, that it may still be fruitful to use the term 'subject' for a NP that has a particular grammatical relationship to the verb and the rest of the sentence, and that has a certain role in the information structure of the sentence. This grammatical category can then be expressed by different surface cases, as is also the case with other grammatical categories, such as adverbials and direct objects.

Også seinere har Faarlund stilt seg tvilende til den tradisjonelle koplinga av subjekt og nominativ, enten ved at han kort henviser til den artikkelen som jeg har sitert fra ovafor (Faarlund 1985:390 note 4; 1987a:54 fotnote), eller ved at han mer eller mindre utførlig gjør greie for hvorfor han meiner at nominativleddet ikke uten videre kan reknes som subjektet (Faarlund 1987b; 1987c; 1988a; 1988b; 1989; 1990).

Det ser imidlertid ut til at Faarlund til en viss grad skifter syn, for i de siste artiklene er det ikke lenger snakk om subjekt i andre kasus enn nominativ. Betegnelsen 'subjekt' blir tvert imot knytta til nominativsforma, jf. f.eks. dette sitatet fra Faarlund (1987c:40):

¹ Iversen sier i forordet til første utgave av denne boka at han ikke har tatt med forhold som "måtte forutsettes som selvsagt eller almenkjent", og som eksempel på dette nevner han at han ikke har "funnet det umaken verd å fortelle at 'subjektet står i nominativ'".

- 2 For Old Norse, I defined 'subject' pretheoretically as a nominative NP, and the study of subject properties in Old Norse above did not give us any reason to establish a subject category on any other basis.

Samtidig viser Faarlund at dette norrøne subjektet på mange måter atskiller seg fra subjektet i moderne norsk, og det virker derfor som om han etter hvert kommer til at subjektsbegrepet i det heile tatt er lite egna for norrønt, jf. bl.a. hva Faarlund (1988a:37–38) sier om den nominalflyttinga som han rekner med i moderne norsk:

- 3 Dette er ein transformasjon som flytter eit nominalledd fram til ein subjekts-plass. Det vil seia at leddet samstundes får visse syntaktiske og pragmatiske eigenskapar. Dei syntaktiske eigenskapane knytte til denne plassen, gjer at leddet som står der, får ei bestemd syntaktisk rolle, subjektrolla. I norrønt er det som vi har sett, ingen bestemd plass eller rolle som inneber slike syntaktiske eigenskapar. Eit nominativledd var eit nominativledd same kor i setninga det stod. I nynorsk har vi ein subjektsplass, og en [sic] flyttingstransformasjon som flytter eit ledd dit slik at det dermed **blir** subjekt.

Sjøl om spørsmålet om hva slags ledd som bør oppfattes som subjekt i eldre norsk, har blitt behandla ganske grundig av Faarlund, meiner jeg at det er grunn til å se på dette enda en gang. Jeg skal prøve å utvide drøftinga både ved å trekke inn mer materiale fra norrøn tid, ved å la den omfatte også mellomnorsk og ved å ta opp flere forhold som kan bidra til å avklare om andre ledd enn nominativledd kan være subjekt.

Faarlund er langt fra den eneste som har undersøkt forholdet mellom subjektsfunksjonen og kasus nominativ i de siste åra. Det mest interessante for oss er de drøftingene av de andre nordiske kasusspråka som har kommet, og jeg vil nøye meg med å nevne noen av dem.²

Det språket som har fått mest oppmerksomhet, er islandsk, og bl.a. Thráinsson (1979:462–476), Maling (1980:186–187), Andrews (1982:461–462), Zaenen, Maling & Thráinsson (1984:4–17) og Sigurðsson (1989:204–209) har vist at subjektet i islandsk ikke alltid er et nominativledd, men i visse tilfeller må være et ledd i en oblik kasus.

Færøysk er først og fremst drøfta av Barnes (1986), som har kommet til at subjektet ikke står i nominativ bestandig i dette språket heller, men at også ledd i oblike kasus kan være subjekt liksom i islandsk (se dessuten Platzack 1987:392–394).

I samband med si drøfting av nyislandsk er Thráinsson (1979:474) inne på at de oblike ledda som er subjekt der, muligens ikke var det i eldre islandsk. Men Rögnvaldsson (1990), som har drøfta dette litt grundigere, konkluderer med at oblike subjekt fins alt i gammalisländsk.

² Subjektet har ikke samme status i alle disse drøftingene. I noen av dem, f.eks. hos Andrews (1982), som bruker leksikalsk-funksjonell grammatikk som ramme for arbeidet sitt, er funksjonskategorier som subjekt grunnleggende størrelser. I andre, bl.a. hos Sigurðsson (1989), som arbeider innafør styrings- og bindingsteorien, er "subjekt" bare en betegnelse på et nominalt ledd som står i en bestemt posisjon.

Når det gjelder gammalsvensk, har Sundman (1985:101-110) derimot kommet til et anna resultat, nemlig at det ikke er noe som utvetydig viser at andre ledd enn nominativledd er subjekt, sjøl om det fins ledd i oblike kasus som har fellestrekk med de nominativledda som er subjekt.

Interessen i de seinere åra for å undersøke hva slags ledd som er subjekt i ulike språk, er nok i stor grad inspirert av det forsøket på å gi en universell beskrivelse av subjektet som er gjort av Keenan (1976). Han har tatt for seg det leddet som etter vanlig oppfatning er subjekt i de grunnleggende setningstypene i ei rekke språk, og prøvd å finne ut hvilke egenskaper dette leddet har. Resultatet av denne granskinga er ei liste over forskjellige typer subjektsegenskaper.

Eksistensen av et slikt sett av subjektsegenskaper vil også være utgangspunktet for mi drøfting, men i stedet for å la den bli styrt av det utvalget av subjektsegenskaper som er med på Keenans liste, vil jeg gjøre som Faarlund og ta for meg egenskaper som subjektet har i moderne norsk, og undersøke om disse egenskapene er knytta til bestemte leddtyper i eldre norsk.³

Når jeg skal undersøke hva slags ledd som har de ulike subjektsegenskapene, kommer jeg til å skille mellom tre typer nominale ledd: nominativledd, vanlige oblike ledd og potensielle oblike subjekt. Den siste betegnelsen bruker jeg om de oblike ledda om det er mest nærliggende å oppfatte som subjekt.

Dette er for det første oblike ledd i setninger uten andre nominale ledd av den typen som vi har i (4a). De oblike ledda i slike setninger byr seg fram som naturlige potensielle subjekt ettersom det ikke er andre kandidater til subjektstvervet. For det andre går jeg ut fra at vi har potensielle oblike subjekt i setninger som har mer enn ett nominalt ledd, men ikke noe nominativledd. Forholdet er da som regel slik som i (4b) at ett av disse oblike ledda peker seg ut som potensielt oblikt subjekt ved at det refererer til en person, og ved at det er et ledd med samme referanse som er subjekt i en tilsvarende setning i moderne norsk. De samme forholda gjør også at jeg tar det oblike leddet i setningen i (4c) med blant de potensielle oblike subjekta, men det er ganske sjelden at jeg rekner med slike ledd i setninger med nominativledd.⁴

³ Når jeg har opplysninger om hva slags ledd som har disse egenskapene i andre nordiske språk, vil jeg kort referere disse for å gi et lite inntrykk av hvordan eldre norsk står i forhold til de språka som det er mest aktuelt å sammenlikne med.

⁴ For å lette forståelsen av eksempla har jeg tatt med en nokså ordrett oversettelse av dem. Den syntaktiske strukturen markerer jeg bare i den grad det er nødvendig for å få fram de forholda som skal illustreres. Omfanget av setningsledda blir på vanlig måte vist ved hjelp av klammer, ord som jeg har føyd til for å gjøre betydningen og strukturen tydeligere, er satt i parentes, og tre prikker viser at en del av et eksempel er utelatt. Følgende forkortinger blir nytta: *Subj* – subjekt, *Obj* – objekt, *N, A, D* og *G* – nominale ledd i henholdsvis nominativ, akkusativ, dativ og genitiv, *Subj?* – potensielt oblikt subjekt, *S* – fullstendig leddsetning, *Inf* – leddsetning som er redusert til infinitivledd, *V* – verbal, *Sg* og *Pl* – singularis og pluralis, *Ag* og *Pat* – agens og patiens, *PP* – preposisjonsuttrykk, og dessuten *i* for å markere koreferente ledd.

- 4 a Lauk svá [stefnu þeirri]_{D/Subj?}. – *slutta slik dette stevnet* (Nyggaard 1905:15)
 b Mik_{A/Subj?} skortir eigi hug_A. – *jeg mangler ikke mot* (sst:84)
 c Eigi iðra mik_{A/Subj?} [mínar gerðir]_N. – *ikke angrer jeg på mine gjerninger*
 (Fritzner 1883–96 II:198)

Mye av materialet som denne drøftinga bygger på, er tatt fra grammatikker og andre beskrivelser av norrønt språk, men jeg har ikke alltid funnet det som jeg har hatt behov for, der, og da har jeg sjøl prøvd å lete meg fram til dekkende eksempel i forskjellige norrøne tekster. Språkforma i kjeldene mine veksler litt, men jeg har valgt å gjengi alle de norrøne eksempla i normalisert form.

Det fins ikke så mange beskrivelser av mellomnorsk språk, så her har jeg i mye større grad vært nødt til å gjøre grunnarbeidet sjøl. Materialet til denne delen av undersøkelsen er fra *Diplomatarium Norvegicum* (DN), og det har framkommet dels ved systematisk gjennomgang av større eller mindre deler av dette verket og dels ved mer tilfeldig leting i det. Alle de mellomnorske eksempla som jeg bruker, er fra diplom som er trykt etter originalen, og de er gjengitt slik de står i den trykte utgaven.

Stort sett har det gått greit å få tak i passende eksempel med nominativledd og vanlige oblike ledd. Det har vært verre med potensielle oblike subjekt, for det er forholdsvis få verb som knytter til seg et slikt ledd, og dessuten har jeg gjerne vært ute etter spesielle syntaktiske konstruksjoner med disse verba. Ved søkinga etter norrøne eksempel av dette slaget har jeg som vanlig nytta grammatiske beskrivelser, men i tillegg har jeg slått opp på verb som kan ta potensielt oblikt subjekt, i de norrøne ordbøkene (Fritzner 1883–96; Heggstad, Hødnebo & Simensen 1975) og gått gjennom *Ólafs saga ins helga* (Jónsson (utg.) 1911:182–420) og *Konungs skuggsiá* (Holm-Olsen (utg.) 1983:1–126). De mellomnorske setningene med potensielt oblikt subjekt har jeg som oftest kommet over nokså tilfeldig, men jeg har sett nøye gjennom et materiale som omfatter alle passive setninger (se Mørck 1980:12–16, 160–162, 165–189) og alle setninger der verbalet har reflektivt suffiks med ikke-passiv funksjon, i de mellomnorske originaldiploma. Når jeg i forskjellige sammenhenger sier at jeg ikke har funnet eksempel med potensielt oblikt subjekt, må det ses på denne bakgrunnen.

2 Kongruens mellom subjekt og verbal

Det er svært lite igjen av den gamle tall- og personbøyinga av det finite verbalet i moderne norsk, men i noen få dialekter “finn ein framleis ulike finite verbalformer etter som subjektet står i eintal eller fleirtal” som i *han slait* og *dai slito* ‘han/de sleit’ (Skjekkeland 1977:115).

I eldre norsk kongruerer det finite verbalet svært ofte med et nominativ-

ledd. Dette gjelder i hvert fall for norrønt (jf. f.eks. Falk & Torp 1900:13; Nygaard 1905:67), og det samme skulle også kunne sies om mellomnorsk. Her er riktignok tall- og personbøyinga av det finitte verbalet mindre gjenomført, men det er tross alt igjen en god del av tallbøyinga og litt av personbøyinga (se Indrebø 1951:218, 256–257). I tradisjonelle beskrivelser av denne kongruensen sies det riktignok at det finitte verbalet retter seg etter subjektet, men det er ingen tvil om at det da med ‘subjekt’ meines et nominativledd.

Heller ikke Faarlund (1980a:66–67; jf. også 1987c:34–35; 1989:75–76; 1990:116–117) har trukket i tvil at “there is a high degree of correlation between nominative and verb agreement”, men han føyer til at “it is not absolute”. Bakgrunnen for dette forbeholdet er for det første at det finitte verbalet ikke alltid kongruerer med nominativleddet i setningen, og for det andre at verbalet ifølge Faarlund av og til kongruerer med et ledd i en oblik kasus. Vi skal se litt nærmere på begge disse argumenta sjøl om Faarlund (1988b:198) seinere har gått bort fra det siste.

Manglende kongruens mellom det finitte verbalet og nominativleddet i setningen har vi i norrønt først og fremst når verbalet kommer framfor nominativleddet, særlig viss det står ett eller flere ledd mellom verbalet og nominativleddet eller nominativleddet består av sideordna ledd-deler (Nygaard 1905:67–71):

- 1 a Par fell_{V/Sg} af liði konungs [III hundruð manna]_{N/Pl}. – *der falt av kongens følge tre hundre mann* (Nygaard 1905:68)
- b Stóð_{V/Sg} [Erlingr ok synir hans]_{N/Pl} næst stofunni. – *stod Erling og sønnene hans nærmest stua* (sst.:70)

I mellomnorsk blir det i tillegg mer vanlig at verbalet ikke kongruerer når det har reflexivform, og når det står i en relativsetning der nominativleddet er strøket fordi det er koreferent med korrelatet for relativsetningen (Indrebø 1924:106–112):

- 2 a ... þeir_{N/Pl} kæptis_{V/Sg} ... – *de gjorde avtale med hverandre* (DN I 525)
- b ... om [skiffthe gaaffuer ock skulder]_{Pl} [som theim i millom foot_{V/Sg} ...]_S ... – *om skifte, gaver og gjeld som inngikk i deres mellomværende* (DN I 945)

Det vil føre litt for langt å drøfte mulige årsaker til at det ikke bestandig er kongruens mellom det finitte verbalet og nominativleddet i setningen, og jeg vil derfor bare minne om at det alltid kan være kongruens mellom disse ledda, også i setninger av den typen som vi nettopp har vært borti uten kongruens, jf. disse eksempla:

- 3 a Þá fóru_{V/Pl} til á einu vári [Hálfdan hálegg ok Guðrøðr ljómi]_{N/Pl} með mikla sveit manna ... – *da drog av gårde en vår Halvdan hålegg og Gudrød ljome med en stor flokk menn* (Jónsson (utg.) 1911:59)

- b ... þau_{N/PI} kayptuzst_{V/PI} ... – *de gjorde avtale med hverandre* (DN II 466)
 c ... [þesser goder men ...]_{PI} [som hia waro_{V/PI} ...]_S ... – *disse gode menn som til stede var* (DN I 569)

I omtalen av kongruensforholda hos Faarlund (1980a:66–67) spiller setninger med *þykkja* som verbal ei viktig rolle. Normale konstruksjoner med dette verbet har vi eksempel på i de to setningene nedafor. Sammen med *þykkja* kan vi finne akkusativ med infinitiv (4a), men det vanligste er nominativ med infinitiv (4b) (Nygaard 1905:232–233).

- 4 a [Harm ljótan]_A mér þikkir [í því (vera) at vaða ...]_{Inf.} – *stor skade for meg synes i det å være å vasse* (Nygaard 1905:233)
 b Þóttu þeir_N [mjök hafa spottat sik]_{Inf.} – *syntes de i høg grad å ha spotta seg* (sst.)

Når vi har nominativ med infinitiv, kongruerer normalt *þykkja* med nominativleddet slik som i (4b). Men vi kan igjen registrere at det fins unntak fra denne kongruensregelen:

- 5 [Margir menn]_{N/PI} þykki_{V/Sg} mér [mjúkari (vera) í sóknum ...]_{Inf.} – *mange menn synes for meg mildere å være i søksmåla* (Nygaard 1905:68)

Når det ikke er noe nominativledd som det finitte verbalet kan kongruere med, har det den umarkerte forma 3. p. sg., og den samme forma får verbalet når det av en eller annen grunn ikke kongruerer med nominativleddet i setningen. Faarlund (1980a:67), som viser til setningen i (5), hevder imidlertid at vi da kan finne kongruens mellom verbalet og et dativledd.

Men det er nok bare tilsynelatende at det er kongruens mellom verbalet og dativleddet i *þykki mér* i (5) og ikke i *mér þikkir* i (4a). Det kan se ut som om *þykki* er regelrett 1. p. sg., men egentlig er det trulig uregelrett 3. p. sg. Verbet *þykkja* har nemlig lett for å miste *-r*, jf. Noreen (1884:358): “Von *þyk(k)ia*, *þik(k)ia* ‘scheinen’ kommen oft *þyk(k)e*, *þik(k)e* statt *-er* vor; so besonders häufig vor unmittelbar folgendem *mér* mir oder *þér* (ðér) dir.” Dette bortfallet forklarer Noreen (1884:164, 209) med lydlige forhold.

For ordens skyld vil jeg nevne at Noreen sjøl setter et spørsmålstegn ved forklaringa på bortfallet framfor *mér*. Det kan likevel ikke være noe bedre å forklare forma *þykki* i samband med *mér* som resultat av kongruens mellom verbalet og dativleddet, for det virker nokså underlig at en oftest skal finne slik kongruens når verbalet står framfor dativleddet. Som vi så ovafor, er det jo nettopp når verbalet står framfor nominativleddet i setningen, at det oftest ikke er kongruens mellom disse ledda.

Så vidt jeg kan se, skifter heller ikke *þykkja* som verbal form etter hva slags dativledd det har knytta til seg. Det normale er vel heller at verbet har samme form uansett om dativleddet er entall eller flertall:

- 6 a þótti_{V/Sg} Magnúsi_{D/Sg} sín eign (vera) gefin ... – *syntes for Magnus hans eiendom å være gitt* (Jónsson (utg.) 1911:519)
 b þótti_{V/Sg} þeim_{D/Pl} þat helst (vera) grunsamligt ... – *syntes for dem det helst å være mistenkelig* (sst.)

I det heile tatt kjenner jeg ikke til noen sikre norrøne eller mellomnorske eksempel på kongruens mellom det finite verbalet og et ledd i en oblik kasus.⁵ Derfor meiner jeg at vi må kunne slå fast at verbalet aldri kongruerer med nominale ledd i oblike kasus, men bare med nominativledd. Dersom setningen inneholder et nominativledd, kan verbalet alltid kongruere med dette leddet sjøl om det i visse tilfeller ikke gjør det.

3 Subjektets plass i forfelt eller midtfelt

Beskrivelsen av subjektets posisjon i moderne norsk begynner hos Faarlund (1980b:32) på denne måten:

- 1 Subjektet er det nominalet som anten kjem fyrst, eller, dersom eit anna ledd står på fyrste plass, følgjer like etter det finite verbet (eller etter finitt verb + setningsadverbial) i ei hovudsetning.

Dette gjelder, som vi ser, for hovedsetninger, og jeg vil også avgrense drøftinga mi til denne setningstypen for å forenkle framstillinga litt.

Etter å ha gitt regelen ovafor fortsetter Faarlund med å vise at vi ikke kan skille mellom subjekt og objekt ut fra plasseringa i setninger med enkelt verbal (2), men at disse ledda har ulik distribusjon i setninger med sammensatt verbal (3).

- 2 a Kari_{Subj} liker (nok) Ola_{Obj}.
 b Kari_{Obj} liker (nok) Ola_{Subj}.
 3 a Kari_{Subj} vil (nok) like Ola_{Obj}.
 b Kari_{Obj} vil (nok) Ola_{Subj} like.

I forfeltet kan vi som kjent ha alle slags ledd i moderne norsk. Den mest typiske subjektsplassen må derfor sies å være i midtfeltet. Her finner vi objekt bare i unntakstilfeller, nemlig når de inneholder ei nekting. Og vi kan merke oss at subjekt og objekt har forskjellige plasser i midtfeltet – subjekta nærmest det finite verbet og objekta nærmest det infinite (4). Vanligvis

⁵ I islandsk og færøysk kongruerer heller ikke verbalet med ledd i andre kasus enn nominativ, og det gjelder også for setninger med oblikt subjekt (Thráinsson 1979:466; Barnes 1986:17). I gammalsvensk skal derimot verbalet kunne rette seg etter et oblikt ledd ifølge Sundman (1985:107), som viser til setninger som *them angradho the tiit kompne varo*, men Lindqvist (1912:48) meiner at det her er snakk om kontaminasjon av konstruksjonene *the angradho* og *them angradhe*.

kommer objekta i slutfeltet, og her står subjektet bare i konstruksjoner med et formelt subjekt på en av de mer vanlige subjekts plassene.

- 4 a I dag **har** de_{Subj} (nok) ingenting_{Obj} **fått**.
 b *I dag **har** ingenting_{Obj} (nok) de_{Subj} **fått**.

Nominativledd og vanlige oblike ledd har ikke i norrønt og mellomnorsk i like stor grad som subjekt og objekt i moderne norsk ulik distribusjon, jf. de norrøne eksempla i (5)⁶ og de mellomnorske eksempla i (6) (se også beskrivelsen av dette hos Faarlund 1980a:67–68; 1987c:33–34; 1989:74–75; 1990:115–116).

- 5 a En [så er qðruvis gerir,]_N **man** lagarefsing_D firir **svara**. – *men den som annleis gjør, skal straff etter loven for det svare* (Keyser & Munch (utg.) 1846–49 II:9)
 b En [konungs umboðsmaðr]_N **skal taka** [kníf þann ...]_A. – *men kongens ombudsmann skal ta den kniven* (sst.:60)
 c Mørk_A **skal** hann_N ok **hafa** af bæ vârum. – *en mark skal han også ha av garden vår* (sst.:37)
 d [Dýragarða oc dýragrafir]_A **skal gera** [hverr er vil,]_N í almenningi ... – *dyregarder og dyregraver skal gjøre enhver som vil, i allmenningen* (sst.: 146)
- 6 a han_N **er** mik_D swa **gefuen**. – *den er meg slik gitt* (DN IV 583)
 b æn [ofnæmdær Þollæiuær æddær hans æruingæ]_N **skal gera** [æruí ok vtgiærd ...]_A – *men ovennevnte Torleiv eller hans arvinger skal gjøre gravøl og gravferdsbetaling* (DN VIII 218)
 c ok [thenne vitnisburd]_A **vilia** thei_N a bok **swæria** ... – *og dette vitnesbyrdet vil de på bok sverge* (DN IV 940)
 d mæk_D **er sakt** [at thu vilt seliæ Thore døøl thenne samæ vi aure bool ...]_N, – *meg er sagt at du vil selge Tore døøl de samme seks øresbol* (DN V 812)

Nominativledd kan vi finne både framfor den finite delen av verbalet (5a–b og 6a–b), på en plass mellom de to delene av verbalet (5c og 6c) og etter den infinite delen av verbalet – uten at det er noe formelt subjekt i setningen – (5d og 6d). Og vanlige oblike ledd kan også stå både framfor den finite delen av verbalet (5c–d og 6c–d), på en plass mellom de to delene av verbalet – uten å inneholde nekting – (5a og 6a) og etter den infinite delen av verbalet (5b og 6b).

Jeg vil dessuten understreke at nominativledd og vanlige oblike ledd som står mellom de to delene av verbalet, ikke ser ut til å ha forskjellige plasser. De norrøne setningene i (7) viser i hvert fall at rekkefølgen på nominativleddet og det vanlige oblike leddet kan veksle. Og i det mellomnorske materialet mitt er det heller ikke noe som tyder på at nominativledd og vanlige oblike ledd er fordelt slik som subjekt og objekt i moderne norsk. Ovafor har vi sett at begge leddtypene kan stå rett etter det finite verbet og framfor

⁶ Eksempla i (5 og 7) i dette kapitlet har jeg funnet fram til ved hjelp av ei foreløpig upublisert gransking av Christoffersen (1991).

et adverbial (6a og 6c), men vi kan også finne både nominativledd og vanlige oblike ledd etter adverbial og rett framfor det infinitte verbet (8).

- 7 a Ok **skulu** [þeir menn]_N [þetta vitni]_A **bera** . . . – og skal de mennene dette vitnemålet framføre (Keyser & Munch (utg.) 1846–49 II:99)
 b Ok **má** því_D [engi maðr]_N **skipta**. – og må det ingen mann forandre (sst.:90)
- 8 a **skal** nw hædan af [for^d siir Eilif]_N **niotæ oc hafuæ** tveggjæ aura bool . . . – skal nå heretter førnevnte herre Eiliv nyte og ha to øresbol (DN IV 985)
 b **kunne** ek oc ey [ytermeire prof]_A **faa** at þesso maale. – kunne jeg heller ikke ytterligere bevis få i denne saken (DN I 740)

En annen sak er at de forskjellige plasseringsmulighetene utnyttet i ulik grad for nominativledd og vanlige oblike ledd, for det er en klar tendens til at de første har samme plass som subjektet i moderne norsk og de siste samme plass som objekta. Det inntrykket sitter i hvert fall jeg igjen med både fra grammatiske beskrivelser av eldre norsk og fra gammalnorske og mellomnorske tekster.

Når vi i norrønt og mellomnorsk finner et nominalt ledd mellom de to delene av et sammensatt verbal på det som i moderne norsk er en typisk subjekts plass, er det altså som oftest et nominativledd, men det er heller ikke så sjelden at det er et vanlig oblikt ledd. Og et nominalt ledd som står etter den infinitte delen av verbalet på den typiske objektplassen er i de aller fleste tilfellene et slikt oblikt ledd, men enkelte ganger er det et nominativledd.

De norrøne setningene i (9) har ingen andre nominale ledd enn et potensielt oblikt subjekt, og av dem ser vi at dette leddet kan stå enten framfor den finitte delen av verbalet, mellom de to delene av verbalet eller etter den infinitte delen av verbalet.

- 9 a Hans_{G/Subj?} **er nú hefnt**. – han har nå blitt hevna (Falk & Torp 1900:23)
 b **Er** hans_{G/Subj?} eigi við **getit**. – er han ikke blitt omtalt (sst.:7)
 c Þar **hafði slátrat verit** [uxa einum]_{D/Subj?}. – der hadde blitt slakta en okse (sst.:22)

I det mellomnorske materialet har jeg bare funnet to setninger med potensielt oblikt subjekt og sammensatt verbal, men de viser i det minste igjen at slike ledd kan komme både mellom de to delene av verbalet og etter den infinitte delen av det:

- 10 a **var** mik_{D/Subj?} þa **visat** till sira Gyrðs . . . – blei jeg da henvist til sira Gjurd (DN II 478)
 b en eftir Botolfs vaku **var bedet** lov_{S/G/Subj?} vm vegen . . . – men etter bolsok blei bedt tillatelse om vegen (dvs.: om å få lov til å bruke den) (DN III 357)

“I have looked at thousands of sentences with an auxiliary verb in the Sagas”, sier Rögnvaldsson (1990), “and I have not found a single case where

inverted oblique subject-like NPs follow the main verb; they always immediately follow the finite verb.” Der er da heller ingen tvil om at potensielle oblike subjekt normalt står framme i setningen (sml. Lindqvist 1912:60–62), men eksempla ovafor tyder altså på at de også kan stå etter det infinitte verbet. De potensielle oblike subjekta ser dermed ut til å ha samme distribusjon som nominativledda både når det gjelder hvilke plasser de kan stå på, og hvor ofte de står på de ulike plassene. Men når det er sagt, må vi ikke glemme at de vanlige oblike ledda kan stå på de samme plassene sjøl om de atskiller seg fra andre ledd med omsyn til hvor ofte de gjør det. De potensielle oblike subjekta består for øvrig svært ofte av et enkelt pronomen (jf. Lindqvist 1912:55), og den hyppige plasseringa framme i setningen kan ha sammenheng med det (se Sundman 1985:97).⁷

Dermed må vi etter mi meining konkludere med at det ikke er noen plasseringsmuligheter som er forbeholdt særskilte leddtyper i norrønt og mellomnorsk. Både nominativledd, vanlige oblike ledd og potensielle oblike subjekt kan forekomme på alle plasser i setningen der det kan stå nominale ledd.

4 Referanse fra refleksivt pronomen til subjektet

De mer omfattende beskrivelsene av hvordan refleksive pronomen brukes i moderne norsk, som vi finner hos f.eks. Knudsen (1967a:38–48) og Berulfsen (1967:105–107, 136–140), kan oppsummeres slik det er gjort av Faarlund (1980b:35):

- 1 Hovedregelen (for hovudsetningar) er at berre subjektet kan dominere eit refleksivpronomen, og subjektet er det einaste nominalet som sjølv ikkje kan refleksiviserast. . . . Eit nærmare studium av refleksiv i norsk viser at reglane er temmeleg innfløkte, og det ser også ut til at det finst regionale variantar i refleksiv-bruken. I mange tilfelle vaklar også bruken, og språkbrukarane er ofte usikre på si eiga språkkjensle når det gjeld refleksiv. Derfor er det som er sagt ovafor, ei grov forenkling. Men det generelle er likevel at refleksivregelen alltid må referere til eit ledd som kan definerast som subjekt på eit eller anna nivå i analysen.

Jeg er enig med Faarlund i at den egenskapen å være antecedent for et refleksivt pronomen må kunne reknes som et subjektskriterium i moderne norsk, sjøl om reglene for bruk av refleksivt pronomen er “temmeleg innfløkte”. Hovedregelen om at et refleksivt pronomen må vise til subjektet

⁷ Plassen rett etter det finite verbalet er forbeholdt nominativsubjekt og oblike subjekt i islandsk og færøysk, mens vanlige oblike ledd ikke lenger kan stå der (Thráinsson 1979:471–472; Zaenen, Maling & Thráinsson 1984:11; Barnes 1986:21–22).

i samme setningen (2a) og verken kan vise til andre ledd (2b) eller sjøl inngå i subjektet (2c), er i hvert fall klar. Og når vi har unntak fra denne hovedregelen slik som i (3), viser gjerne det refleksive pronomenet til et underliggende eller logisk subjekt.⁸

- 2 a Statsrådene_i hadde kasta de gamle taburettene sine_i/*deres_i.
 b En møbelhandler hadde gitt dem_i de nye taburettene *sine_i/deres_i.
 c De gamle taburettene *sine/deres var bedre enn de nye.
 3 a Dette er en stor konges tale til sitt folk. (Berulfsen 1967:137)
 b De fant ham sittende i sin stol. (sst.)

I norrønt viser et refleksivt pronomen svært ofte til et nominativledd (4a), men det kan dessuten vise til både vanlige oblike ledd (4b) og potensielle oblike subjekt (4c), og reflektivpronomenet kan til og med inngå i nominativleddet (4d) (jf. Nygaard 1905:338–343; Western 1934:71–72; Juntune 1978:419–422; Faarlund 1980a:68; 1987c:35–36; 1988a:29–30; 1988b:204; 1989:76–77; 1990:117–118; Rögnvaldsson 1990). Dette gjelder riktignok først og fremst for det refleksive eiendomspronomenet, for det refleksive personlige pronomenet har nesten utelukkende nominativledd som antecedent (Cole, Harbert, Hermon & Sridhar 1980:722–723).

- 4 a Skilja þeir_{Ni} þá ræðu sína_i. – *avslutter de da samtalen sin* (Nygaard 1905:338)
 b Ólafur konungur þakkaði henni_{Di} vel orð sín_i. – *kong Olav takka henne vel for orda hennes* (sst.:339)
 c Þeim_{D/Subj?} var skipat í gestaskála með sveit sína_i. – *de blei plassert i gjestehuset med følget sitt* (Falk & Torp 1900:134)
 d En því váru Davídi_{Di} léttari [sínar_i sakar]_N fyrir guði. – *men derved var for David lettere hans syndeskyld overfor Gud* (Western 1934:71)

Det ser ut til at refleksive pronomen kan brukes på samme måte i mellomnorsk som i norrønt. Det vanligste er naturligvis her også at refleksive pronomen viser til et nominativledd. Men ved å gå gjennom en del diplom fra mellomnorsk tid har jeg igjen funnet eksempel på at slike pronomen kan vise til ledd i en oblik kasus. Jeg har riktignok ikke funnet noen setninger med refleksivt pronomen i nominativ slik som i (4d); det nærmeste jeg har kommet til dette, er setningen i (5d), der vi har refleksivt pronomen i et genitivledd som er underledd til et nominativledd. Vi skulle vel likevel kunne si at de fire mellomnorske eksempla nedafor svarer noenlunde til de norrøne eksempla ovafor.

- 5 a til yttermeir sannind setthe [for^{de} Haral]_{Ni} sit_i; jnsigle . . . for thetta breff . . . – *til ytterligere bekreftelse setter førnevnte Harald sitt segl for dette brevet* (DN V 971)

⁸ Forholdet mellom de refleksive pronomena og antecedentene deres i (3) svarer f.eks. til forholdet mellom de refleksive pronomena og subjekta i *Kongen; taler til sitt; folk* og *Han; sitter i sin; stol*.

- b gaf oc sire Torgeir . . . thettæ . . . xii aura booll [Olafue . . .]_{Di} till giftinghar oc firir sinæ_i arbeiditz læcen . . . – gav også sira Torgeir disse tolv øresbol til Olav som medgift og som hans arbeidslønn (DN V 588)
- c . . . ffor ty henne_{D/Subj?} tikes ikke ware halden ffor sith_i mōghele gode . . . – fordi for henne synes hun ikke å bli sørga for for sitt store gods (dvs.: hun synes ikke at hun får den behandlingen som hun har betalt for) (DN IV 1029)
- d oc [Þorbiorne syni hans]_{Di} (var dømt) [alt fiarhald fadur sins_i]_N. . . – og til Torbjørn, sønnen hans, blei dømt heile retten til å styre sin fars formue (DN IV 696)

Refleksive pronomen refererer altså i de aller fleste tilfellene til et nominativledd i norrønt og mellomnorsk liksom de vanligvis refererer til subjektet i moderne norsk. Men samtidig er det neppe noen tvil om at refleksive pronomen, særlig eiendomspronomen, i norrønt og mellomnorsk kan referere til ledd i oblike kasus i større grad enn refleksive pronomen i moderne norsk kan referere til ledd som ikke er subjekt (jf. Knudsen 1967a:42–44). Her er det sannsynligvis ikke bare snakk om hvor ofte en mulighet er utnyttet, men om ulike regler for hva som kan være antecedent for et refleksivt pronomen.⁹

5 Stryking av subjektet i imperativsetninger

Subjektet i en imperativsetning står i ei særstilling i moderne norsk ved at det fritt kan strykes, mens tilsvarende stryking av et objekt i en slik setning ikke er mulig, jf. Faarlund (1980b:33): “Det nominal som blir stroki i imperativsetningar, er alltid subjektet.”

I (1) vil f.eks. subjektet i imperativsetningen normalt bli utelatt viss det ikke skal framheves spesielt i kontrast med subjektet i setningen etterpå (se også Fretheim 1979:111 om uttrykt subjekt i imperativsetninger), mens objektet i imperativsetningen ikke kan utelates like fritt.

- 1 a Sett (du/dere) bagasjen her, så skal jeg bære den inn.
b *Sett (du/dere) _ her, så skal jeg bære den inn.

Om forholda i norrønt sier Nygaard (1905:8): “Ved imperativ udelades ofte subjekt af 2den pers. ent. og flertal og fordetmeste subjekt af 1ste pers. flertal.” Når vi veit at Nygaard med ‘subjekt’ meiner nominativledd, kan denne beskrivelsen gi inntrykk av at nominativleddet i norrøne

⁹ På samme måte som i eldre norsk kunne refleksive pronomen vise til både nominativledd og ulike typer oblike ledd i gammalsvensk (Sundman 1985:105–106). Forholda i islandsk og færøysk er noe skiftende, men der ser det ut til å ha vært ei klar utvikling i retning av at bruken av refleksive pronomen avgrenses til de tilfellene der de viser til et nominativsubjekt eller et oblikt subjekt (Thráinsson 1979:470–471; Zaenen, Maling & Thráinsson 1984:11; Barnes 1986:19–20).

imperativsetninger oppfører seg omtrent som subjektet i tilsvarende setninger i moderne norsk.

Med utgangspunkt i eksempla til Nygaard har imidlertid Faarlund (1980a:69; jf. også 1987b:68; 1987c:36, 1988a:30; 1989:77–78; 1990:119–120) påpekt at nominativleddet i de norrøne imperativsetningene blir utelatt langt sjeldnere enn subjektet i slike setninger i moderne norsk. Faarlund er derfor skeptisk til å bruke utelatelsen av nominativledd i imperativsetninger som et subjektskriterium, og han meiner at “. . . deletion of the subject of imperative verbs in Old Norse is but an instance of a more general rule of deletion of unstressed, recoverable pronouns”.

Mot dette har Fretheim (1979:112) innvendt at utelatelse av nominativledd i imperativsetninger atskiller seg fra stryking av andre trykksvake ledd ved at det ikke kreves et koreferent ledd i den foregående konteksten for at et nominativledd i en imperativsetning skal kunne utelates, mens slik koreferanse er en forutsetning for stryking av andre ledd. Dette fører Fretheim til følgende konklusjon: “Absence of the imperative subject nominal is a phenomenon that is only distantly related to what happens in coordinated structures.”

Poenget til Fretheim kan illustreres med det vesle tekstutdraget i (2). I den første av de to imperativsetningene er nominativleddet utelatt uten at det fins noe foregående koreferent ledd. Akkusativleddet i denne imperativsetningen må derimot være med, for et vanlig oblikt ledd kan ikke utelates på denne måten. I den siste av de to imperativsetningene er både nominativ- og akkusativleddet utelatt, for disse ledda er koreferente med ledd i den foregående setningen.

- 2 En er rutt var skipit, þá gekk Þórir eptir skipinu; hann mælti: “Furðu gott segl hafa þeir Háleygirnir; takið _{-N} [byrðingssegl vårt it forna]_A, ok fáid _{-N} þeim _{-A}; . . .” – *Men da rydda var skipet, så gikk Tore fram igjennom skipet; han sa: “Svært godt seil har de håløygene; ta – børingsseilet vårt det gamle, og gi – dem –; . . .”* (Jónsson (utg.) 1911:291; jf. Nygaard 1905:201)

Her må vi dessuten huske på at det alltid er ledd i 1. og 2. p. som er utelatt i imperativsetninger uten nominativledd, og at slike nominativledd ellers sjelden utelates i norrønt (se Nygaard 1905:8–12).

Når vi kommer til mellomnorsk, blir det enda tydeligere at nominativledd står i ei særstilling i imperativsetninger – i hvert fall i forhold til vanlige oblike ledd. Imperativsetninger mangler nemlig nominativledd i enda større grad i mellomnorsk enn i norrønt, slik at nominativleddet her er strøket nesten like regelfast som subjektet i moderne norsk (se Mørck 1990:364–367; under trykking).

Spørsmålet er så om potensielle oblike subjekt er lik nominativledd ved at de fritt kan utelates i imperativsetninger, eller om de er lik vanlige oblike

ledd slik at de må være koreferente med et foregående ledd for å kunne strykes. Dette er det dessverre vanskelig å gi noe sikkert svar på.

Alle de norrøne og mellomnorske imperativsetningene som jeg har vært borti, har et verbal som tar eller kan ta et nominativledd, og jeg har ikke funnet noen imperativsetninger med et verbal som tar eller kan ta et potensielt oblikt subjekt. Det kan bety at det ikke fins imperativsetninger med uttrykt eller utelatt potensielt oblikt subjekt, men det kan også være at jeg tilfeldigvis ikke har kommet over noen slike setninger. I alle fall mangler jeg grunnlag for å bedømme om potensielle oblike subjekt er lik nominativledd eller vanlige oblike ledd i imperativsetninger.¹⁰

I imperativsetninger er det altså en ganske klar forskjell på nominativledd, som kan strykes like fritt som subjektet i moderne norsk, og vanlige oblike ledd, som stort sett bare kan strykes ved koreferanse slik som objekt i moderne norsk, mens det må stå som et åpent spørsmål om potensielle oblike subjekt er lik nominativledd eller vanlige oblike ledd på dette punktet. Det er riktignok ikke så veldig tydelig i norrønt at nominativledd er lik det moderne subjektet, for imperativsetningene har her ofte med et nominativledd, men denne likheten blir klarere når vi kommer til mellomnorsk, der praktisk talt alle imperativsetninger mangler et slikt ledd.

6 Stryking av subjektet i sideordna setninger

Dersom to eller flere sideordna setninger inneholder identiske ledd, har disse ledda gjerne full form i den ene setningen, mens de ellers erstattes av ei proform eller strykes. Reglene for stryking av ledd i sideordna setninger er langt fra klare (se f.eks. Hovdhaugen 1971:102–109; Fosseth 1980:182–189), men Faarlund (1980b:33) har nok rett i at det gjelder forskjellige regler for stryking av subjekt og objekt:

- 1 Når subjektet er identisk i to setningar som er bundne saman med ein (sideordnande) konjunksjon, kan det strykast i den andre setninga. . . . Dette gjeld ikkje utan vidare for f.eks. direkte objekt . . . Derimot kan objekt strykast dersom dei er uspesifiserte . . .

¹⁰ Forholda i de andre nordiske kasusspråka gir heller ikke noe klart svar på dette spørsmålet. "I fornsvenskan kunde imperativen uppenbarligen inte stryka oblika konstituenten", sier Sundman (1985:108), og fortsetter: "Verb med oblikt personord kunde sålunda inte imperativiseras. I stället användes vid dessa verb ofta en omskrivning med verbet *lata* . . . : *lat thik angra thz thu för giordhe*." Barnes (1986:25) opplyser at både nominativsubjekt og oblike subjekt tilsynelatende kan strykes i imperativsetninger i færøysk sjøl om det ikke er så lett å finne imperativsetninger med verbal som tar oblikt subjekt, men han viser samtidig til at oblike subjekt i mange tilfeller kan byttes ut med nominativsubjekt, og at det derfor ikke er heilt sikkert at det virkelig er et oblikt subjekt som er strøket i de imperativsetningene som det er snakk om.

Eksempla i (2) viser hvordan subjektet kan strykes i en setning som er sideordna med en foregående setning, såframt det er identisk med subjektet i denne setningen. Av eksempla i (3) ser vi at et objekt ikke kan strykes på samme måte verken når det er identisk med objektet i den foregående setningen, eller når det er identisk med subjektet i den.¹¹

- 2 a Dei_i flytte liket og _{-i} grov det ned.
 b *Liket skremde dei_i og _{-i} grov det ned.
- 3 a *Dei flytte liket_i og dei grov _{-i} ned.
 b *Liket_i vart flytt og dei grov _{-i} ned.

Her ser vi svært tydelig at det er lettere å stryke et subjekt enn å stryke et objekt i sideordna setninger, men som det framgår av Faarlunds beskrivelse i (1), er det ikke fullt så umulig å stryke et objekt i den siste av to sideordna setninger som disse eksempla kan gi inntrykk av.

Fra litterære tekster har Western (1921:203–204) gjengitt en del eksempel på slik objektstryking (alle med både subjekt og objekt strøket), bl.a. setningen i (4). Slike setninger er imidlertid ifølge Creider (1986) ikke like akseptable i alle dialekter, og blant informantene hans er det først og fremst folk fra Oslo som avviser setninger med strøket objekt.

- 4 Da vi var færdige med Kaffeen, tok han min tomme Kop og vilde sætte bort.
 (Garborg)

Eksempla hos Western virker også for meg mer eller mindre tvilsomme, men en setning som (5) har jeg likevel ingen vansker med å godta. Det kan ha sammenheng med at det vesentlige i dette tilfellet er kontrasten mellom subjekta og verbala i de to setningene. Objekta kommer dermed mer i bakgrunnen, og det gjør det muligens lettere å stryke det siste av dem. I (6) er det ikke den samme kontrasten mellom ledd i den første og i den andre setningen, og da virker det med en gang umulig å stryke objektet i den siste av de to sideordna setningene.

- 5 Per gav kokebøker_i, og Kari fikk _{-i}.
 6 *I bokhandelen solgte de framfor alt kokebøker_i i tida før jul, og Kari fikk _{-i} fra Per i julegave.

Setningen i (7) likner på den som vi nettopp har sett på, men likevel er den i hvert fall for meg grammatisk på en heilt annen måte. Det skyldes nok at objektet her ikke er strøket fordi det er identisk med et objekt i en foregående sideordna setning. Det er heller snakk om intransitiv bruk av et transitivt verb. En sier da ofte at et uspesifisert objekt er strøket, og for denne strykinga spiller det ingen rolle om vi har sideordna setninger eller ikke.

¹¹ Eksempla er fra Faarlund (1980a:69–70).

- 7 (På kiosken solgte de framfor alt marsipangriser i tida før jul,) og Per og Kari spiste _ heile juleferien.

Sjøl om både subjekt og objekt kan strykes i den siste av to sideordna setninger, trur jeg at vi må si oss enige med Faarlund (1980b:33) i at “stryking ved setningskonjugering” kan ses på som en subjektsegenskap. Det avgjørende er ikke da at stryking av et subjekt som er identisk med subjektet i en foregående sideordna setning, er mye hyppigere enn tilsvarende stryking av et objekt. Det vesentlige er at et subjekt kan strykes fritt i slike tilfeller, mens det er sterke restriksjoner på stryking av objekt bortsett fra når vi har verb som kan brukes intransitivt.

I norrønt er det ikke så strenge regler for hva som kan strykes ved sideordning, og det er heller ikke så strenge krav til hva det strøkne leddet skal være identisk med i den foregående setningen.

Faarlund (1980a:70, jf. også 1987b:69; 1987c:37–38; 1988a:30; 1988b:197–198; 1989:78–79; 1990:104–105, 120–122) har vist at et nominativledd kan strykes både når det er identisk med et anna nominativledd (8a), og når det er identisk med et ledd i en oblik kasus (8b), og at et vanlig oblikt ledd kan strykes på samme måte uansett om det er identisk med et nominativledd (9a) eller et anna oblikt ledd (9b).¹² (Dette er tidligere beskrevet av Nygaard (1905:8–10, 16–17), for når han omtaler utelatelse av subjekt og objekt, er det egentlig tale om stryking av henholdsvis nominativledd og oblike ledd. Se også Lindqvist (1912:72–73) og Rögvaldsson (1990).)

- 8 a Þá brá hann_N sverðinu hart ok títt, ok hljóp _{-N} í stofuna. – *da greip han sverdet hardt og raskt, og løp (han) inn i stua* (Nygaard 1905:10)
 b Þá lét Óðinn bera inn í hollina sverð_A, ok váru _{-N} svá bjørt. – *da lot Odin bære inn i hallen sverd, og var (sverda) så skinnende* (sst.:10)
- 9 a Honum var fengin leynilega harpa_N, ok sló hann _{-A} með tánum. – *ham blei gitt i hemmelighet ei harpe, og spilte han på (harpa) med tærne* (sst.:17)
 b ... at [þann hring]_A hafði átt Sigmundr Brestisson, ok (at) Hákon jarl hafði gefit honum _{-A}. – *at den ringen hadde eid Sigmund Brestesson, og at Hákon jarl hadde gitt ham (ringen)* (sst.:16)

Når dette er sagt, kan jeg bare utfylle bildet med to eksempel som viser at også et potensielt oblikt subjekt kan strykes så vel når det er identisk med et nominativledd (10a), som når det er identisk med et anna oblikt ledd (10b).

- 10 a Ríðr hann_N heim við svá búit, ok þykkir _{-D/Subj?} eigi sín fqr (vera) góð. – *rir han heim med så gjort, og synes (for ham) ikke hans ferd å være god* (Nygaard 1905:339)

¹² Som eksempel bruker jeg de samme setningene som Faarlund (1980a:70) bortsett fra at jeg har erstatta to av hans setninger med (9b) for å unngå setninger med både subjekt og objekt strøket.

- b Nú . . . keyrir þar at skipit_{A/Subj?}, ok brýtr_{-A/Subj?} í spón. – *nå går der på grunn skipet, og brytes (skipet) i stykker* (Jansen 1971:147)

Mellomnorsk ser ikke ut til å skille seg noe særlig fra norrønt når det gjelder stryking i sideordna setninger. Nominativledd kan i hvert fall strykes på samme måte både når de er identiske med andre nominativledd (11a), og når de er identiske med ledd i en oblik kasus (11b) (jf. Mørck 1990:358–362).

- 11 a gik tha [for^{da} Helgha]_N til Alms oc quadde_{-N} tha kona af Joren Asladotther – *gikk da førnevnte Helga til Alm, og krevde (hun) den kua av Jorunn Aslesdotter* (DN XI 151)
- b Veer ok raadh vaart saghom ok jnwyrdaligha ifuirlasom [open bref . . . konong Magnusar . . . konong Olafs ok vaart æghit bref]_A ok vatta_{-N} vm frealsæ ok stadfæsto priuilegiorum . . . – *vi og rådet vårt så og nøye studerte de åpne breva fra kong Magnus, fra kong Olav og vårt eige brev, og vitner (brev) om fritaking og stadfesting av privilegiene* (DN VI 327)

Det er vanskeligere å finne tilsvarende eksempel på stryking av oblike ledd, men setningene nedafor tyder på at også vanlige oblike ledd og potensielle oblike subjekt fortsatt kan strykes ganske fritt når det i en foregående setning fins et identisk ledd.

- 12 a Var [þetta bref]_N gort j Marie kirkiu j Oslo . . . a fyrsto are sæm veer varom tækna til Noregs rikis stiorn. profasten at Marie kirkiu j Oslo herræ Henrik Henriksson vaar ok rikissens canceler jn(ci)glade_{-A} oss sialfue hiauerandæ. – *blei dette brevet gjort i Mariakirken i Oslo i det første året da vi var valgt til Norges rikets styring. Henrik Henriksson, vår og rikets kansler, besegla (brevet) i vårt nærvær* (DN VI 327)
- b en Ogmunder oc Gudrun . . . vnte þæim þer i mote [merka bool . . .]_G fra sek oc sinom ærfuingiom oc vnder Niclis oc Reidar oc þære ærfuingiom . . . oc þeir lofuado hwar adrum_{-A} frialst oc hæimholt, – *men Ogmund og Gudrun gav dem til gjengjeld et merkesbol fra seg og sine arvinger og til Nils og Reidar og deres arvinger, og de lovte hverandre (merkesbolet) fritt og heimla* (DN XI 162)
- c . . . at Bræuæ Grædgartson lystæ hvarkit kanæ aller tilrædhæ for them_D oc (at) ey syvntis_{-D/Subj?} han (vera) blaa aller blodughæ . . . – *at Breve Grjotgardsson kunngjorde verken krav eller overfall for dem, og at ikke syntes (for dem) han å være blå eller blodig* (DN IX 309)

Eksemplet i (12a) er riktignok ikke noe heilt godt bevis på at et vanlig oblikt ledd kan strykes når det er identisk med et nominativledd i en foregående setning, for de sideordna setningene er ikke bundet sammen med konjunksjon, og dessuten har vi i den siste av dem et verb (*innsigla*) som nok kan brukes både transitivt og intransitivt. Jeg har dessuten ingen eksempel i det heile tatt på at et potensielt oblikt subjekt kan strykes under identitet med et nominativledd. Derimot viser setningen i (12b) ganske klart at et vanlig oblikt ledd kan strykes når det er identisk med et anna oblikt ledd, og

setningen i (12c) viser at det samme gjelder for et potensielt oblikt subjekt. Sjøl om vi altså mangler noen eksempel her, må en nok gå grundigere gjennom det mellomnorske materialet enn jeg har gjort, før en kan trekke den slutningen at dette er et tegn på ei innskrenking i muligheten til å stryke oblike ledd.

Jeg vil derfor ta sjansen på å konkludere med at det verken i norrønt eller i mellomnorsk er de samme restriksjonene på stryking av nominale ledd i sideordna setninger som i moderne norsk, der det først og fremst er subjekt som er identiske med et foregående subjekt kan strykes. I eldre norsk ser alle slags ledd ut til å kunne strykes så lenge de er identiske med et eller anna ledd i den foregående setningen.¹³

7 Stryking av subjektet i underordna setninger

I leddsetninger har vi i moderne norsk en spesiell mulighet til å fjerne subjektet ved det som innafor standardmodellen av transformasjonell generativ grammatikk kalles lik-NP-stryking e.l. (se f.eks. Lorentz 1979:179–181). Det er uten tvil denne forma for stryking som Faarlund (1980b:33–34) her har i tankene:

- 1 Når subjektet i ei underordna setning har same referanse som eit nominal i oversetninga, kan det i visse høve strykast, og resten av undersetninga blir da til eit infinitivsledd. ... Dersom det derimot er objektet i den underordna setninga som er identisk med eit ledd i oversetninga, så er slik stryking umogleg.

Ved lik-NP-stryking blir altså en leddsetning redusert til et infinitivsledd slik som det litt forenkla er framstilt i (2), dvs. ved at subjektet i leddsetningen, som er koreferent med subjektet eller objektet i den overordna setningen, blir strøket (sammen med tempusmarkeringa i leddsetningen).

- 2 a Per_i lovte Kari [at han_i skulle hjelpe oss]_s.
 ⇒ Per lovte Kari [å hjelpe oss]_{Inf}.
 b Per påla Kari_i [at hun_i skulle hjelpe oss]_s.
 ⇒ Per påla Kari [å hjelpe oss]_{Inf}.

Tilsvarende konstruksjoner med infinitivsledd finner vi også i eldre norsk, bl.a. i de norrøne setningene i (3) og i de mellomnorske setningene i (4).

- 3 a Hann heitr [at gefa þeim bæði ríki ok fé]_{Inf}. – *han lover å gi dem både makt og gods* (Nygaard 1905:222)

¹³ Det ser ut til at både nominativsubjekt og oblike subjekt kan strykes ganske fritt i sideordna setninger i islandsk og færøysk, mens det er strengere restriksjoner på stryking av andre nominale ledd (jf. Zaenen, Maling & Thráinsson 1984:9–10, 12; Barnes 1986:28–31).

- b Hann lagði á byskup [at gjalda sér 15 merkr gulls]_{Inf.} – *han påla biskopen å betale seg femten merker gull* (sst.:223)
- 4 a jattade Sigurder sira Øystæini [at luka . . . tuær hæfsældor smørs ij hudir ok æina mark peningha]_{Inf.} – *lovte Sigurd sira Øystein å betale to halve såld smør, to huder og en mark penger* (DN V 303)
- b til biodom ver ider ollom [at vera them greider]_{Inf.} . . . – *påbyr vi dere alle å være mot dem hjelpsomme* (DN XI 208)

Alle infinitivene i disse fire setningene er verb som kan knytte til seg et nominativledd, men som her står uten noe slikt ledd. I så måte er trulig disse eksempla typiske for de konstruksjonene som kan sies å ha gjennomgått lik-NP-stryking. Faarlund (1980a:70, jf. også 1987b:72; 1987c:38; 1988a:31; 1989:80; 1990:122–123) sier i samband med eksemplet i (3a) at det ser ut til at det bare er nominativledd som kan strykes ved denne transformasjonen i norrønt, og jeg kan bare føye til at det samme ser ut til å gjelde for mellomnorsk.

Både i det norrøne og i det mellomnorske materialet har jeg lett spesielt etter infinitivsledd med verb som kan knytte til seg et potensielt oblikt subjekt, for å prøve å finne ut om et slikt oblikt ledd kan bli fjerna ved lik-NP-stryking på samme måte som et nominativledd. Men jeg har ikke funnet noen setninger med infinitivsledd der det underforståtte subjektet for infinitiven ville hatt oblikt kasus om det hadde stått i en fullstendig setning med det samme verbet i finitt form.

Inntil noe anna kan dokumenteres, får vi derfor holde fast ved at det i norrønt og mellomnorsk bare er nominativledd som kan utelates på samme måte som subjektet i moderne norsk ved slike infinitivsledd som kan beskrives som resultat av lik-NP-stryking.¹⁴

8 Subjektløfting

En leddsetning kan i moderne norsk også omdannes til et infinitivsledd ved såkalt subjektløfting ifølge standardmodellen av transformasjonell generativ grammatikk (Lørentz 1979:181–184; Faarlund 1980b:57–59). Ved denne transformasjonen er det alltid et subjekt som blir flytta ut av en leddsetning (samtidig som tempusmarkeringa i den strykes) og opp i den overordna setningen. Der blir det løfta leddet gjort til objekt eller subjekt avhengig av

¹⁴ I gammalsvensk er det heller ikke noe anna enn nominativledd som kan strykes ved lik-NP-stryking, ifølge Sundman (1985:105). I islandsk og færøysk er det derimot, som Thráinsson (1979:469–470), Zaenen, Maling & Thráinsson (1984:12) og Barnes (1986:26–28) har vist, mulig å stryke enkelte typer oblike ledd, men Thráinsson føyer til at resultatet av slik stryking i islandsk blir litt tvilsomt, trulig fordi vi da mister den spesielle informasjonen som ligger i den oblike kasusforma.

hva slags hovedverb det er, men det er samtidig logisk subjekt for infinitiven. Litt forenkla eksempel som kan illustrere dette, har vi i (1a) med subjekt-til-objekt-løfting og i (1b) med subjekt-til-subjekt-løfting.

- 1 a Adam hører [at Eva spiser epler]_S.
 ⇒ Adam hører Eva [spise epler]_{Inf}.
 b Later til [at Eva liker epler]_S.
 ⇒ Eva later til [å like epler]_{Inf}.¹⁵

Når det gjelder norrønt og mellomnorsk, er det ingen tvil om at nominativledd kan gjennomgå subjektløfting. I de aller fleste setningene som kan beskrives ved hjelp av en slik transformasjon, er nemlig det løfta leddet logisk subjekt for en infinitiv som ville ha knytta til seg et nominativledd om den hadde vært verbal i en fullstendig finitt setning, slik som *vera*, *kennast*, *hafa*, *birtast* og *kaupa* i (2–3).

Ved subjekt-til-objekt-løfting skifter nominativleddet kasus til akkusativ, og vi får dermed den konstruksjonen som tradisjonelt kalles akkusativ med infinitiv:

- 2 a Þá mælti konungr, lét þat_A [mundu vera tímadag ...]_{Inf}. – *da talte kongen, sa det måtte være en lykkedag* (Jónsson (utg.) 1911:195)
 b sua hýrdu mer ok Olaf_A [kænnaz at ...]_{Inf}. – *så hørte vi også Olav vedkjenne seg at* (DN V 293)
 c Svasi kvað sik_A [vera þann finnn]_{Inf}. – *Svase sa seg være den finnen* (Nygaard 1905:159)

Ved subjekt-til-subjekt-løfting beholder nominativleddet forma si, slik at vi får en nominativ-med-infinitivkonstruksjon, der det finitte verbalet på vanlig måte kongruerer med nominativleddet (jf. særlig (3c) med både nominativleddet *vér* og verbalet *þurfum* i 1. p. pl.):

- 3 a þótti honum hon_N [vel hafa gert]_{Inf}. – *syntes for ham hun vel å ha gjort* (Nygaard 1905:233)
 b ... þá er himinn_N tók [at birtast ...]_{Inf}. – *da himlen begynte å lysne* (Fritzner 1883–96 I:139)
 c ... sva lengi at vér_N þurfum [at kaupa oss vistir ... til vegar várs ...]_{Inf}. – *så lenge som vi trenger å kjøpe oss niste til reisa vår* (Rindal (utg.) 1981:4)

I beskrivelser av norrønt (Nygaard 1905:231–233; Iversen 1973:147–148; Hanssen, Mundal & Skadberg 1975:155) sies det gjerne at akkusativ med infinitiv fins ved sanse-, utsagns-, menings- og viljesverb, mens den nominativ-med-infinitivkonstruksjonen som vi får ved subjekt-til-subjekt-løfting,¹⁶ bare er omtalt i samband med verbet *þykkja* i slike konstruksjoner som vi

¹⁵ Et alternativ til subjektløfting er *det-innsetting*: *Det later til at Eva liker epler*.

¹⁶ Betegnelsen “nominativ-med-infinitiv” brukes også om andre konstruksjoner, se Hanssen, Mundal & Skadberg (1975:156).

har i (3a). Men vi må også kunne rekne med at subjekt-til-subjekt-løfting har skjedd i andre, liknende tilfeller, som ved *taka* i (3b) og *purfa*¹⁷ i (3c), der det nominativleddet som er knytta til det finitte verbalet, samtidig er logisk subjekt for en infinitiv.

Jeg har aldri vært borti noen setning der det kan være grunn til å rekne med at et vanlig oblikt ledd har gjennomgått subjektløfting. Derfor vil jeg ta sjansen på å si at det er umulig å løfte slike ledd i norrønt og mellomnorsk.

Derimot har vi konstruksjoner med potensielt oblikt subjekt som minner svært mye om de konstruksjonene med løfta nominativledd som vi nettopp har sett på (jf. Cole, Harbert, Hermon & Sridhar 1980:722–723). De fleste av de aktuelle setningene med potensielt oblikt subjekt som jeg har funnet, er fra norrøn tid, og bare ett er mellomnorsk (4b). Denne overvekta av norrøne eksempel kan gi inntrykk av at det her har skjedd ei endring ved overgangen til mellomnorsk tid, men den skyldes nok heller at det går an å finne eksempel av denne typen ved hjelp av de norrøne ordbøkene, mens vi ikke har tilsvarende hjelpemiddel til å finne mellomnorske eksempel.

I (4) ser det ut til at vi har hatt subjekt-til-objekt-løfting, for disse setningene er nokså parallelle til setningen i (2) i og med at det er de samme finitte verba som vi har med å gjøre. Forskjellen er bare at det ikke kan være et nominativledd, men må være et potensielt oblikt subjekt som er løfta. De infinitivene som vi har her, er nemlig slike verb som ville ha knytta til seg et potensielt oblikt subjekt i en setninger med finitt verbal: *e-m_{D/Subj?} líkar e-t* ‘en liker noe’, *e-s_{G/Subj?} er getit* ‘noe blir fortalt’ og *þykkir e-m_{D/Subj?} e-t (vera) e-t* ‘en syns noe er noe’ (se Fritzner 1883–96 II:520, I:591, III:1062). Eksempla nedafør viser for øvrig at potensielle oblike subjekt ikke endrer kasus på samme måte som nominativledd ved subjekt-til-objekt-løfting, men har samme form før og etter løftinga.¹⁸

- 4 a Eiríkr jarl lét sér_D [ekki líka . . .]_{Inf.} – *Eirik jarl sa seg ikke like* (Jónsson (utg.) 1911:192)
 b ok aldæ hýrdu þau anners_G [(vera) getet]_{Inf.} – *og aldri hørte de anna bli nevnt* (DN IV 619)
 c . . . ok kvað (hann) sér_D [mundu þykkja í því (vera) lítit meinlæti . . .]_{Inf.} – *og sa han seg ville synes i det å være liten plage* (Holm-Olsen (utg.) 1983:117)

¹⁷ Subjekt-til-subjekt-løfting er ikke obligatorisk ved dette verbet. Det viser uttrykk som *þess þyrfú at . . .* ‘det var nødvendig at’ (Fritzner 1883–96 III:1053). Fordi subjektløfting ikke har skjedd, innleder *at* her en fullstendig leddsetning i stedet for et infinitivledd, og av samme grunn er det ikke noe nominativledd som *purfa* kan kongruere med. (Jeg skylder for øvrig å gjøre oppmerksom på at jeg har funnet setningene med *purfa* i (3c) og (5c) ved hjelp av Folgerøy (1979:60).)

¹⁸ Subjekt-til-objekt-løfting ser ut til å skje på samme måte i gammalsvensk (Sundman 1985:103) og islandsk (Thráinsson 1979:467–469; Zaenen, Maling & Thráinsson 1984:11) som i eldre norsk, dvs. at (potensielle) oblike subjekt kan løftes liksom nominativledd, men uten å endre kasus. Det samme gjelder til en viss grad færøysk, men der er det en tendens til at også oblike subjekt får akkusativform etter løftinga (Barnes 1986:22–23).

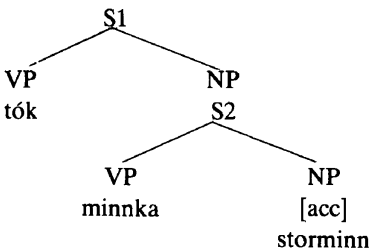
I (5) kan vi rekne med subjekt-til-subjekt-løfting liksom i (3) ettersom de finite verba er de samme. Men i stedet for et nominativledd må det i så fall være et potensielt oblikt subjekt som er løfta, for infinitivene er igjen verb som knytter til seg et potensielt oblikt subjekt i finite setninger: *ræsir draum*_{A/Subj?} ‘en drøm går i oppfyllelse’, *ornar e-m*_{D/Subj?} ‘en blir varm’, *þrýtr e-n*_{A/Subj?} (*e-t*) ‘en kommer til å mangle (noe)’ (se Fritzner 1883–96 III:146, II:912, III:1043). Eksempla viser ellers at potensielle oblike subjekt heller ikke endrer kasus i forbindelse med subjekt-til-subjekt-løfting, og siden det løfta leddet fortsatt har oblik form, er det naturligvis ingen kongruens mellom dette leddet og det finite verbalet (jf. særlig (5c) med 2. p. sg. *þik* sammen med *þarf*, som her neppe kan være noe anna enn 3. p. sg.).¹⁹

- 5 a Þótti [skjótt hafa ræst]_{Inf} [draum þann ...]_A. – *syntes raskt å ha gått i oppfyllelse den drømmen* (Fritzner 1883–96 III:146)
 b Nú tók konungi_D [at orna undir feldinum]_{Inf}. – *nå begynte kongen å bli varm under fellen* (sst. II:912)
 c ... óðal ok eignir er þik_A þarf aldri síðan [sælan at þrjóta]_{Inf}. – *odel og eiendommer som du trenger aldri siden lykkelig å mangle* (Rindal (utg.) 1981:60)

Muligheten for subjekt-til-subjekt-løfting i samband med *taka* har jeg blitt oppmerksom på gjennom drøftinga av eksemplet i (6) hos Faarlund (1980a:71–72, jf. også 1987b:66–67; 1987c:41–42; 1990:126). Han har konsentrert seg om den siste delen av dette, og for den har han satt opp djupstrukturen i (7).²⁰

- 6 Veðrit tók at hægjast, ok storminn (tók) at minka. – *været begynte å spakne, og stormen begynte å minke* (Jansen 1971:125)

7

Ifølge Faarlund ser det ut til at det akkusativleddet som er knytta til verbet i leddsetningen i (7), er gjort til subjekt for verbet i den overordna setningen i

¹⁹ Tilsvarende subjekt-til-subjekt-løftingskonstruksjoner fins i gammalsvensk ifølge Sundman (1985:103–104), som riktignok peker på den manglende kongruensen og sier at “det är därför snarare fråga om en flyttningstransformation än om en relationsförändrande process”. Sigurðsson (1989:206) reknar med subjekt-til-subjekt-løfting av både nominativsubjekt og oblike subjekt i islandsk.

²⁰ I den første delen av eksemplet i (6) er det et verb som kan knytte til seg enten dativ- eller

(6). Men han sier videre at det er umulig å avgjøre om det virkelig har skjedd subjekt-til-subjekt-løfting her, eller om det nominale leddet bare er tematisert, siden det fortsatt står i akkusativ i overflatestrukturen. Etter mi mening er det imidlertid lite trulig at vi har tematisering, siden tematisering av et ledd i en leddsetning godt kan skje uten at leddsetningen blir omdanna til et infinitivsledd:

8 [Pau orð]_A bað Ásta [at vit skyldim bera þér]_S. – *de orða bad Ásta at vi skulle overbringe deg* (Nygaard 1905:388)

Jeg vil heller si at vi i (6) har subjektløfting siden vi der har et nominalt ledd som er logisk subjekt for en infinitiv.

Det virker altså som om potensielle oblike subjekt i motsetning til vanlige oblike ledd kan gjennomgå subjektløfting liksom nominativledd. I hvert fall kan potensielle oblike subjekt og nominativledd inngå i samme typer konstruksjoner med infinitivsledd som logisk subjekt for infinitiven. Men vi får samtidig ta med at de to leddtypene oppfører seg litt ulikt i og med at nominativledd av og til endrer kasus når de flyttes ut av en finitt setning, mens potensielle oblike subjekt alltid har samme kasus.

9 Subjekt i passiv lik objekt i aktiv – subjekt i aktiv lik fakultativt ledd i passiv

Forholdet mellom de nominale ledda i setninger med aktivt verbal og i tilsvarende setninger med passivt verbal i moderne norsk beskrives gjerne som hos Lie (1979:75).

1 Objektet i aktiv (patiens) blir normalt subjekt i passiv. Subjektet i aktiv (agens) blir enten utelatt eller kommer som styring til preposisjonen *av*.

Følgende enkle setninger kan illustrere dette forholdet:

- 2 a Lingvistene_{Ag} studerte språket_{Pat}.
b Språket_{Pat} blei studert (av lingvistene_{Ag}).

Det vanligste tilhøvet mellom aktiv og passiv i eldre norsk kan illustreres ved hjelp av de norrøne setningene i (3) og de mellomnorske i (4).²¹ Disse

nominativledd: *hægist e-m* eller *hægist e-rr* “en blir roligere” (se Fritznér 1883–96 II:159). Dermed er det en viss mulighet for at vi her kan ha hatt subjekt-til-subjekt-løfting av et dativledd. Men i så fall har tydeligvis dette dativleddet (*veðrinu*) skifta kasus til nominativ eller akkusativ (*veðrii*) i samband med løftinga. Og siden jeg ikke kjenner til noen sikre eksempel på at potensielle oblike subjekt skifter kasus på denne måten, vil jeg si at det lite trulig at det er dette som har skjedd. I stedet vil jeg gå ut fra at vi har vanlig subjekt-til-subjekt-løfting av et nominativledd.

²¹ Når en er avhengig av å nytte eksempel fra et tekstkorpus, er det naturligvis bortimot umulig å finne synonyme aktive og passive setninger, men jeg har prøvd å finne noen som i hvert fall er noenlunde like, ved å bruke setninger med samme hovedverb som eksempel.

setningene kan stå som eksempel på aktive og passive setninger uten potensielt oblikt subjekt.

- 3 a Sendi hann_{N/Ag} mann_{A/Pat} til þeirra . . . – *sendte han en mann til dem* (Fritzner 1883–96 III:207)
 b Maðr_{N/Pat} var sendr Gizzuri hvíta ok Geiri goða . . . – *en mann blei sendt til Gissur hvite og Geir gode* (sst.)
 c Ek_{N/Pat} em sendr [af Starkaði]_{PP/Ag}. – *jeg er sendt av Starkad* (Fritzner 1883–96 I:9)
- 4 a þa spurde [fyr^{der} sire Skeldulf]_{N/Ag} [fyr^{dan} Alf]_{A/Pat} . . . – *da spurte førnevnte sira Skjeldulf førnevnte Alv* (DN VIII 314)
 b Einar_{N/Pat} var spurdar . . . – *Einar blei spurt* (DN III 682)
 c war tha [sira Smidh]_{N/Pat} spurder [af konungs vmbodzmanne]_{PP/Ag} . . . – *blei da sira Smed spurt av kongens ombudsmann* (DN II 739)

Den semantiske rolla som tradisjonelt kalles patiens, blir i norrønt og mellomnorsk vanligvis uttrykt av et akkusativledd i en aktiv setning (3a og 4a) og av et nominativledd i en tilsvarende passiv setning (3b–c og 4b–c). Det betyr at akkusativledd i aktiv svarer til nominativledd i passiv norrønt og mellomnorsk liksom objekt i aktiv svarer til subjekt i passiv i moderne norsk.

Agensrolla uttrykkes i norrønt og mellomnorsk normalt av et nominativledd i en aktiv setning (3a og 4a). Denne rolla blir som oftest ikke uttrykt i en tilsvarende passiv setning (3b og 4b), men den kan også uttrykkes av styringa i et preposisjonsuttrykk med *af* (3c og 4c). Så langt svarer altså nominativledd i aktiv i norrønt og mellomnorsk på samme måte som subjekt i aktiv i moderne norsk til styringa i et fakultativt preposisjonsuttrykk i passiv.

Dermed viser forholdet mellom de nominale ledda i aktive og i tilsvarende passive setninger i hvert fall foreløpig at det er nominativledd i norrønt og mellomnorsk som er lik subjektet i moderne norsk både i aktiv og passiv.

Dette skulle vi i det store og heile kunne holde fast ved sjøl om vi tar omsyn til at vi i norrønt og mellomnorsk også har eksempel av denne typen:

- 5 a Konungr_{N/Ag} virði hann_{A/Pat} mikils. – *kongen vurderte den som mye verd* (Nygaard 1905:147)
 b Man oss_{D/Ag} lítills virðast [alt þat]_{N/Pat}. – *vil av oss som lite verd bli vurdert alt det* (sst.:171)
- 6 a funno thær_{N/Ag} tha [thet at . . .]_{A/Pat}. – *fant de da det at* (DN XI 185)
 b fansz [mer]_{D/Ag} æi j [annat en (at) han hafde . . .]_{N/Pat}. – *blei funnet av meg ikke i dette anna enn at han hadde* (DN II 548)

Det som er spesielt ved disse setningene, er at agensrolla, som nominativleddet har i aktiv, ikke uttrykkes av styringa i et preposisjonsuttrykk, men av et dativledd uten preposisjon i passiv.

Dativledd av denne typen skiller seg som sagt ut ved at de står uten

preposisjon, men også ved at de bare kan knyttes til verb med refleksivform, og det er derfor forståelig at Nygaard (1905:171) ikke vil anerkjenne setninger med slike dativledd som ordentlige passivsetninger. Men verbalet i disse setningene har tross alt ei form som kan oppfattes som passiv, og de har i tillegg det kjennetegnet på passive setninger at det er et *anna* ledd enn nominativleddet som uttrykker agens, og jeg vil derfor ikke kvitte meg med disse litt problematiske setningene ved å definere dem som ikke-passive.

I stedet får vi registrere at nominativledd i aktiv i norrønt og mellomnorsk ikke er heilt lik det moderne subjektet, ettersom den rolla som disse ledda har, ikke bare kan uttrykkes av styringa i et preposisjonsuttrykk i passiv, men i enkelte tilfeller også av et dativledd uten preposisjon.

På dette punktet skjer det muligens ei endring i løpet av mellomnorsk tid, for de sju passive setningene med agens uttrykt av et dativledd uten preposisjon som jeg har funnet i materialet fra denne perioden, er alle fra før 1425. Det kan tyde på at nominativledd i mellomnorsk blir mer lik subjektet i moderne norsk. Men dette er litt usikkert, for det mellomnorske materialet er så sparsomt at det ikke kan påvises klart at de dativledda som uttrykker agens i passiv, avløses av preposisjonsuttrykk. De verba som knytter til seg et slikt dativledd, fins nemlig ikke med preposisjonsuttrykk, og de verba som står med et preposisjonsuttrykk, hører ikke til de verba som tok dativledd uten preposisjon i norrønt. (Se Mørck 1980:147–148.)

Ved sida av aktive setninger der et ledd i genitiv eller dativ uttrykker *patiens* i stedet for et akkusativledd, har vi i norrønt passive setninger uten nominativledd, og denne typen passive setninger med potensielt oblikt subjekt finner vi framleis i mellomnorsk (Mørck 1980:124–126). Et norrønt og et mellomnorsk eksempel på slike aktive og passive setninger er gitt i henholdsvis i (7) og (8).

- 7 a Menn_{N/Ag} sǫknuðu nú Skeggja_{G/Pat} ór flokkinum. – *mennene sakna nå Skjegge fra flokken* (Fritzner 1883–96 III:160)
 b Um morguninn var saknat þeirra_{G/Pat/Subj?}. – *om morgenen blei sakna de* (Nygaard 1905:143)
- 8 a en [þen sem j medal Rudstad sath]_{N/Ag} helt [allum adræ gatuarmen]_{D/Pat} vppe – *men den som på Mellomrudstad budde, holdt heile den andre vegkanten ved like* (DN V 713)
 b ... swa længi sæm ... þær værder vppi haldet [þæirre hæilaghre kirkiu æmbete]_{D/Pat/Subj?}. – *så lenge som der blir oppretholdt den hellige kirketjenesten* (DN II 520)

Passive setninger uten nominativledd reknes tradisjonelt som subjektlause (sml. f.eks. Knudsen 1967b:49), men semantisk sett er det naturlig å oppfatte genitiv- og dativledda i passive setninger av denne typen som subjekt. Disse genitiv- og dativledda uttrykker jo *patiens* på samme måte som subjektet i passiv i moderne norsk, og de svarer til et oblikt ledd i tilsvarende aktive

setninger liksom det moderne subjektet i passiv svarer til et objekt i aktiv.

Nå skulle vi helst også ha kunnet sammenlikne aktive setninger med potensielt oblikt subjekt av den typen som vi har i (9), med tilsvarende passive setninger for å se om disse oblike ledda er lik subjektet i moderne norsk ved at den sematiske rolla som leddet uttrykker, er fakultativ i passiv, men noen sikre passive motsvarigheter til slike aktive setninger har jeg ikke funnet.

- 9 Minnir mik_{A/Subj?} [hinnar konunnar]_G. – *husker jeg denne kona* (Nygaard 1905:15)

Som jeg har vært inne på før, er det nokså få verb som knytter til seg potensielt oblikt subjekt, og passive setninger er også forholdsvis sjeldne. Det kan derfor være tilfeldig at jeg ikke har funnet noen passive setninger med et slikt verb.

Men jeg trur helst at det ganske enkelt ikke fins passivsetninger som svarer til aktive setninger av det slaget vi har i (9). “Moderne språk oppfatter personen som den handlende i slike uttrykk; norrønt oppfatter handlingen som noe som kommer utenfra og virker på personen,” sier Hanssen, Mundal & Skadberg (1975:119 fotnote). Viss dette er rett, og viss et potensielt agenssubjekt er en betingelse for passiv på samme måte som i moderne norsk (se Hovdhaugen 1977:35), skulle det være umulig med passive setninger av den typen som vi her er ute etter.

Granskinga mi av passiv i mellomnorske diplom (Mørck 1980) tyder på at dette kan være en riktig slutning. I samband med denne granskinga har jeg ekserpert noen tusen passivformer, og sjøl om enkelte verb er gjengangere i dette materialet, er det ei lang rekke verb som er representert i det med ei eller flere passivformer. Blant disse verba er det ingen som kan knytte til seg et potensielt oblikt subjekt i aktiv.²²

Årsaken til at vi ikke har eksempel på passive motsvarigheter til aktive setninger med potensielt oblikt subjekt, kan som sagt være at disse aktive setningene ikke har noe agenssubjekt. Det er likevel en viss mulighet for at de har et oblikt ledd som subjekt, for subjektet kan også ha andre roller (se f.eks. Faarlund 1980b:26–27). Men så lenge vi ikke har eksempel på at rolla til disse ledda uttrykkes av et fakultativt ledd i passiv, kan vi i hvert fall ikke si at forholdet mellom aktiv og passiv viser at slike oblike ledd er subjekt i norrønt og mellomnorsk.

Fordelinga av de semantiske rollene i aktive og i tilsvarende passive setninger viser altså at nominativledd i norrønt og mellomnorsk er lik subjektet i moderne norsk i begge typer setninger, mens potensielle oblike

²² Heller ikke islandsk har passive motsvarigheter til aktive setninger uten nominativledd ifølge Levin & Simpson (1981:186, 189).

subjekt i eldre norsk bare er lik det moderne subjektet i de passive setningene. Forholdet mellom aktiv og passiv kan derimot ikke brukes som argument for at potensielle oblike subjekt i aktive setninger virkelig er subjekt.

10 Flytting av kvantor fra subjektet

En av de mindre kjente subjektsegenskapene som er trukket fram av Faarlund (1980b:36), er det han kaller kvantorflytting:

- 1 Ein kvantor kan flyttast ut av eit nominalledd til plassen like etter det finitte verbet dersom dette nominalleddet er subjekt, og ikkje elles.

Faarlund har bare brukt setninger med *begge* til å illustrere dette, men som vi ser av følgende “historie”, kan *alle* og *sjøl* flyttes på samme måte:

- 2
 - a Adam og Eva har (nok) *begge* vært svært glade i epler.
 - b Disse eplene skal (visstnok) *alle* være av sorten gravenstein.
 - c De hadde (ikke) *sjøl* planta epletrærne.

Riktignok er ikke *sjøl* noen kvantor, men muligheten til å kunne flyttes ut av subjektet og til midtfeltet er felles for disse orda, og jeg vil derfor bruke setninger med alle tre orda i drøftinga mi, og for lettvinthets skyld omtale alle som kvantorer.

Når det i (1) sies at en kvantor kan flyttes “til plassen like etter det finitte verbet”, er ikke dette heilt rett, for det kan stå et setningsadverbial mellom verbet og kvantoren, jf. eksempla i (2). Det er derfor riktigere å si at en utflytta kvantor står “på den plass som vanligvis fylles av et setningsmodifiserende adverbial” (Dyvik 1979b:54), eller eventuelt sammen med et slikt adverbial på denne plassen.

Dette er nok den mest typiske plasseringa av slike utflytta kvantorer, men den er ikke den eneste. I samband med omtalen av de frie subjektspredikativene, som kan stå i både forfeltet, midtfeltet og slutfeltet, sier Diderichsen (1974:177) at ord som *begge*, *alle* og *sjøl* har en “ganske tilsvarende fri Stilling”. Han gir imidlertid bare eksempel med *sjøl*, og det er nokså betegnende, for det er dette ordet som ser ut til å ha flest plasseringsmuligheter. Western (1921:491) peker på at det kan stå til slutt i setningen, og det skulle heller ikke være noe i veien for å ha det først. Det virker ikke uten videre like naturlig å plassere de egentlige kvantorene *begge* og *alle* i forfeltet eller slutfeltet. Men vi behøver ikke å gå nærmere inn på de ulike plasseringsmulighetene til disse orda her. I denne sammenhengen er det viktigst at både *begge*, *alle* og *sjøl* kan skilles fra det leddet som de modifierer, når dette leddet er subjekt.

Vi kan derimot merke oss at *sjøl* om vi kan flytte flertallsforma *alle* ut av

subjektet, kan vi normalt ikke gjøre det samme med ei entallsform av dette ordet:

- 3 a **Alle eplene** var spist opp.
 b **Eplene** var **alle** spist opp.
- 4 a **All frukten** var spist opp.
 b ***Frukten** var **all** spist opp.

Setninger med utflytta entallsform er sjeldne, og er vel helst mer eller mindre faste uttrykk:

- 5 a Han skalv all igjenom. (Knudsen 1967a:120)
 b Ho var vakkert vaksi all med seg. (Heggstad 1931:121)

De tre kvantorene *begge*, *alle* og *sjøl* kan også inngå i andre typer ledd enn subjektet, f.eks. i et direkte objekt:

- 6 a Adam og Eva har spist **begge eplene**.
 b Etterpå har de brukket **alle greinene**.
 c Til slutt har de hogd ned **sjølve stammen**.

Men i slike tilfeller er det ikke mulig å finne noen annen plassering av disse kvantorene der de fortsatt beskriver det samme leddet, så vi får bare slå fast at kvantorer ikke kan flyttes ut av disse ledda på samme måte som av subjektet.

Ifølge Dyvik (1979b:54–55) er det flere kvantorer som kan stå på setningsadverbialets plass, i norrønt enn i moderne norsk, men når vi nå skal undersøke om kvantorflytting kan brukes som subjektskriterium i eldre norsk, skal vi konsentrere oss om setninger med former av *báðir*, *allir* og *sjalfr*, som svarer til de kvantorene som kan flyttes ut av subjektet i moderne norsk. Av mangel på bedre eksempel kommer jeg i tillegg til å ta med noen setninger med entallsformer av *allr* sjøl om kvantorflytting stort sett er begrensa til flertallsforma i moderne norsk.

Ettersom leddstillinga er friere i norrønt og mellomnorsk enn i moderne norsk, kan vi ikke forutsette at utflytta kvantorer har samme distribusjon i eldre norsk som i moderne norsk. Vi skal derfor ikke bry oss om plasseringa av kvantorene her. Det vesentlige er om de kan eller ikke kan flyttes ut av en leddtype, ikke hvor de flyttes.

Beskrivelsen av norrønt bygger i dette tilfellet hovedsakelig på forholda i *Konungs skuggsiá*, der jeg har gått gjennom alle setninger med *báðir*, *allr/allir* og *sjalfr* (ved hjelp av seddelmaterialet i Norsk leksikografisk institutt (se Holm-Olsen 1983:IX)). Fra andre kjelder har jeg bare noen mer tilfeldige eksempel.

Vi kan først slå fast at kvantorer kan flyttes ut av et nominativledd i norrønt:

- 7 a En [þeir menn]_N váru báðir_N heiðnir. – *men de mennene var begge hedenske* (Holm-Olsen (utg.) 1983:71)
 b [þeir hlutir]_N eru hér allir_N um ræddir ... – *de sakene er her alle omtalt* (sst.:33)
 c ... at maðr_N haldi sik nokkut sjalfr_N til monvits eða íþróttá ... – *at mannen holder seg noenlunde sjølf til forstand eller kunnskaper* (sst.:5)

Men en kvantor kan også flyttes ut av et ledd i en oblik kasus. Jeg har riktignok ikke funnet noen setninger der dette er gjort med *báðir*, men det fins i hvert fall eksempel på slik flytting av både *allr/allir* og *sjalfr*.

Flytting fra et vanlig oblikt ledd har vi eksempel på i:

- 8 a ... ef vit skulum hana_A glósa alla_A, ... – *viss vi skal den forklare hele* (Holm-Olsen (utg.) 1983:78)
 b ... því at syndir mínar eru ... svá margar at mér_D eru sjölfum_D útalligar ... þær er ek hefi gǫrvar ... – *fordi syndene mine er så mange at for meg er sjølf utelleglige de som jeg har gjort* (sst.:95)

Og flytting fra et potensielt oblikt subjekt har vi i:

- 9 a Nu ef [slíkra hluta]_{G/Subj?} verðr vel gætt allra_G [sem nú höfum vér um rætt]_S, ... – *nå viss slike saker blir vel akta på alle som nå har vi omtalt* (Holm-Olsen (utg.) 1983:105)²³
 b Hann_{A/Subj?} fjarar allan_A at þurru. – *den fjærer heile til det tørre* (dvs.: *det blei lågvann slik at heile fjorden blei tørr*) (Iversen 1973:131)
 c ... þá skipan ... sem yðr_{D/Subj?} mætti sjölfum_D vel líka. – *den forordningen som dere kunne sjølf godt like* (DN V 46)

Mens jeg i (7) bare har tatt med noen få tilfeldige eksempel på at en kvantor kan flyttes ut av et nominativledd i norrønt, har jeg derimot i (8–9) gjengitt halvparten av de norrøne eksempla på flytting av en kvantor fra et ledd i en oblik kasus som jeg har funnet. Det er ingen tvil om at det er mye vanligere med kvantorflytting fra nominativledd enn fra ledd i andre kasus. Likevel er det viktig å få med at det også er mulig å flytte en kvantor ut av et ledd i en oblik kasus, og at dette kan skje både fra vanlige oblike ledd og fra potensielle oblike subjekt.

For å få et inntrykk av bruken av *báðir*, *allr/allir* og *sjalfr* i mellomnorsk har jeg gått gjennom diploma fra perioden 1350–1525 i DN I.

Her er det heller ikke noe problem å finne setninger der kvantorene er flytta ut av et nominativledd. Det er ganske mange slike setninger, og vi

²³ Jeg går ut fra at kvantorflyttinga har skjedd uavhengig av ekstraponeringa av relativsetningen i dette tilfellet. En relativsetning som er skilt fra korrelatet, er nemlig vanligvis ikke ekstraponert sammen med en kvantor, men enten aleine eller sammen med et påpekende pronomen: *Pessir hlutir manu qllum; þykkja undarliger [þeim, [sem heyra]]* 'disse sakene kan for alle synes underlige dem som hører (om dem)' (Holm-Olsen (utg.) 1983:29). Dette eksemplet viser for øvrig at det ikke alltid er kvantorflytting som er årsaken til at en kvantor står aleine, for her er det mer rimelig å gå ut fra at resten av leddet som kvantoren hører til, er flytta bort fra den.

finner dem i heile mellomnorsk tid. Disse eksempla er fra omlag midt i perioden:

- 10 a Leeto þeir_N þer þa baadher_N læsæ siin bref oc skæll, – *lot de der da begge lese sine brev og utgreiinger* (DN I 770)
 b ok husen_N æru aal_N vtthrothen a fyrnempdo Toltfastadom, – *og husa er alle opprotta på førnevnte Tolstad* (DN I 760)
 c ... huot helder [førnemder Arne Tholfson]_N kommer sielfuer_N til tha malstemfno ædher ok eighi, – *enten førnevnte Arne Tolvsson kommer sjøl til det drøftingsmøtet eller ikke* (DN I 825)

Derimot har jeg bare funnet tre setninger der en kvantor er flytta ut av et ledd i en oblik kasus:

- 11 a þesso_D vidrgek fyrsagdr Gunnar ollu_D. – *dette vedgikk førnevnte Gunnar alt* (DN I 330)
 b þer med hafuom ver oc honom leet oc vnt Kopar vikona j Dramfn med skipatollenom ok konongs kaupum ... seer_D till nytsæmdar sialfuum_D ... – *dermed har vi også til ham overdratt og gitt Kobbervik i Drammen med skipsavgiften og kongens forkjøpsrettigheter – seg til nytte sjøl* (DN I 511)
 c ... æfter þære stenno sæm þæim_D war badom_D sæt ... – *etter den fristen som for dem var begge satt* (DN I 599)

I disse tre setningene er det vanlige oblike ledd som kvantoren er flytta ut av, og alle setningene er fra begynnelsen av mellomnorsk tid (1352, 1388 og 1405). Ut fra dette materialet ser det altså ut til at det blir slutt på kvantorflytting fra vanlige oblike ledd ved overgangen fra norrøn til mellomnorsk tid.

Jeg har ingen mellomnorske eksempel på at en kvantor er flytta ut av et potensielt oblikt subjekt. Det kan skyldes at det blir slutt på kvantorflytting fra denne typen ledd samtidig med at det blir slutt på slik flytting fra vanlige oblike ledd. Men forklaringa kan også være at det er vanskelig å finne eksempel på kvantorflytting fra potensielle oblike subjekt fordi setninger med slikt subjekt er sjeldne og det dessuten er sjelden at kvantorflytting skjer fra ledd i oblike kasus. Vi kan derfor ikke utelukke at det fortsatt er mulig med kvantorflytting fra potensielle oblike subjekt likså vel som fra nominativledd i mellomnorsk.

Vi kan dermed slå fast at de kvantorene som bare kan flyttes ut av subjektet i moderne norsk, kan flyttes ut av alle slags ledd i norrønt, og at de fortsatt kan flyttes ut av nominativledd i mellomnorsk. Derimot ser det ut til at det i denne perioden blir slutt på kvantorflytting fra vanlige oblike ledd, men mangel på eksempel gjør at vi dessverre ikke kan si om denne innskrenkinga også gjelder for potensielle oblike subjekt.

11 Obligatorisk konjunksjon ved strøket subjekt i relativsetninger

I tradisjonelle beskrivelser av vanlige restriktive relativsetninger i moderne norsk heter det gjerne at *som* er et pronomen som normalt må være med når det er subjekt, men ofte utelates når det har andre funksjoner (se f.eks. Western 1921:271). Men etter hvert har en gått mer over til å se på *som* i leddsetninger som en konjunksjon (jf. Hovdhaugen & Valgard 1982:171), og en må da beskrive dette forholdet litt annleis, slik som Faarlund (1980b:35) gjør:

- 1 Når subjektet i ei relativsetning er identisk med det overordna nominalet, og altså stroki, er partikkelen *som* obligatorisk. Når eit anna nominal er stroki, er *som* fakultativt.

Det er likevel den samme kontrasten mellom setninger som (2), der *som* må være med, og setninger som (3), der *som* kan utelates, som beskrives. Men mens en i tradisjonelle beskrivelser rekner med at en relativsetning med *som* uttrykt er fullstendig, går en i nyere beskrivelser ut fra at det i en relativsetning alltid mangler et ledd som er koreferent med korrelatet for relativsetningen, slik som jeg har markert med de tomme plassene i disse eksempla.

- 2 a Vi kjøpte ei bok_i [*som* __i kom ut i fjor]_s.
b *Vi kjøpte ei bok_i [_ __i kom ut i fjor]_s.
- 3 a Vi kjøpte ei bok_i [*som* forlaget gav ut __i i fjor]_s.
b Vi kjøpte ei bok_i [_ forlaget gav ut __i i fjor]_s.

I norrønt er det ifølge Falk & Torp (1900:244) og Nygaard (1905:262) sjelden at konjunksjonen er utelatt i relativsetninger. Begge steder finner vi likevel eksempel på at både relativsetninger med et strøket nominativledd og relativsetninger med et strøket vanlig oblikt ledd kan mangle konjunksjon, jf. (4) med strøket nominativledd og (5) med strøket akkusativledd. (Falk & Torp føyer til at “udeladelsen af det relative pronomen” særlig er sjelden “i subjektsforhold”. Nygaard legger derimot ingen vekt på om “relativpartiklen” “repræsenterer subjekts- eller objektsforhold”.)

- 4 a hǫfðingi sá [er Óðinn var kallaðr]_s – *den høvdingen som Odin blei kalt* (Nygaard 1905:256)
b dýr mǫrg þau [_ skorpiones heita]_s – *de mange dyr – skorpioner heter* (sst.:262)
- 5 a þann einn son [er hann ann lítit]_s – *den ene sønnen som han elska lite* (sst.:257)
b reiðiverk þau [_ þú unnit hefir]_s – *de sinneframkallende handlingene – du gjort har* (sst.:262)

I mellomnorsk er det heller ikke så vanlig med relativsetninger uten konjunksjon. Men det fins fortsatt eksempel på at konjunksjonen kan være

utelatt i slike setninger uansett om det er et nominativledd eller et vanlig oblikt ledd som er strøket, jf. (6) med strøket nominativledd og (7) med strøket akkusativledd.

- 6 a þa deilu oc missæmiu [sem þeira j millum er . . .]_S – *den tvist og uenighet som dem imellom er* (DN I 713)
 b ollum lunnendum [_ till liggr ok leghet hefuer]_S – *alle herligheter _ til ligger og ligget har* (DN I 370)
- 7 a þessa lausa peninga [som hon hafde vp borit]_S – *dette lausøre som hun hadde mottatt* (DN I 723)
 b althet [_ the haffde sin i mellom]_S – *alt _ de hadde seg imellom* (DN III 947)

Jeg har ikke funnet noen relativsetninger med strøket potensielt oblikt subjekt uten konjunksjon. Men når så vel relativsetninger med strøket nominativledd som relativsetninger med strøket vanlig oblikt ledd kan stå uten konjunksjon, ser jeg ingen grunn til å anta at det skulle gjelde andre regler for relativsetninger med strøket potensielt oblikt subjekt.

Det ser altså ut til at muligheten til å utelate relativkonjunksjonen i norrønt og mellomnorsk ikke er avhengig av hva slags nominalt ledd som er strøket i relativsetningen, slik som i moderne norsk.²⁴

12 Obligatorisk konjunksjon ved framflytta subjekt i indirekte spørresetninger

Konjunksjonen *som* finner vi i moderne norsk også i enkelte indirekte spørresetninger som innledes med et framflytta spørreord, jf. f.eks. Faarlund (1980b:35):

- 1 Her må det stå eit *som* etter spørje-ordet dersom det er subjekt i setninga. Elles er *som* umogleg på denne plassen.

Kontrasten mellom setninger med framflytta subjekt og setninger der et anna ledd er flytta fram, kan illustreres med disse eksempla:

- 2 a De spurte [hvem_i som _{-i} hadde sett oss]_S.
 b *De spurte [hvem_i _{-i} hadde sett oss]_S.
 3 a *De spurte [hvem_i som vi hadde sett _{-i}]_S.
 b De spurte [hvem_i ₋ vi hadde sett _{-i}]_S.

Både Western (1921:262) og Heggstad (1931:205) er inne på at det ikke er absolutt nødvendig å ha med *som* i indirekte spørresetninger der spørreordet er subjekt. Forskjellen mellom slike setninger og setninger der spørreordet

²⁴ I færøysk kan konjunksjonen bare utelates i relativsetninger der et vanlig oblikt ledd er strøket, og det er obligatorisk med konjunksjon i relativsetninger med strøket nominativsubjekt eller med strøket oblikt subjekt (Barnes 1986:31).

har en annen funksjon, er derfor muligens ikke fullt så skarp som beskrivelsen til Faarlund og eksempla mine gir inntrykk av.

Bruken av *som* i indirekte spørresetninger med spørreord i moderne norsk er nok likevel langt mer regelfast enn bruken av tilsvarende ord i denne setningstypen i norrønt og mellomnorsk.

Nygaard (1905:371–372) nevner ikke konjunksjonen i sin oversikt over leddstillinga i indirekte spørresetninger, og det er ytterst få av de indirekte spørresetningene med framflytta spørreord som vi finner hos Nygaard (1905:252–256, 295–300, 373–374), som har en konjunksjon etter spørreordet. I norrønt fins det imidlertid indirekte spørresetninger med konjunksjon både etter et framflytta nominativledd (4) og etter et framflytta vanlig oblikt ledd (5).

- 4 a Vissu menn eigi [hvat_N er undir bjó þessi ferð]_S. – *viste mennene ikke hva som skjulte seg bak denne oppførselen* (Iversen 1973:152)
 b Finnr spurði [hvat_N í tunnum þeim var]_S. – *Finn spurte hva _ i de tønnene var* (Nygaard 1905:298)
- 5 a Vissi engi maðr [[hverrar ættar]_G er hann var]_S. – *visste ingen mann av hvilken ætt som han var* (sst.:299)
 b Forvitnar mik at vita [[hverrar ættar]_G þit erut]_S. – *jeg er nysgjerrig etter å vite av hvilken ætt _ dere er* (sst.:135)

“I senere oldnorsk tilføies ofte relativ partikel” i indirekte spørresetninger med spørreord, sier Falk & Torp (1900:241), men etter å ha lett litt etter slike setninger i mellomnorske diplom sitter jeg igjen med inntrykk av at det der fortsatt er sjeldent med konjunksjon etter framflytta spørreord. Mellomnorsk ser også ut til å være lik norrønt ved at både et framflytta nominativledd (6) og et framflytta ledd i en oblikt kasus (7) kan ha konjunksjon etter seg.

- 6 a ... Gardher Poresson ... krafde mik lagha orskurdar [hvar_N som hennar logligher æruinge skal væra ...]_S. – *Gard Toresson krevde av meg lovkjennelse om hvem som hennes lovlige arvinger skal være* (DN I 614)
 b ... han viste eyg mykit af. [hvar_N þa landskyld vp bar]_S. – *han visste ikke mye om hvem _ den landskylda mottok* (DN I 630)
- 7 a och skal thet stande til gud och her Hartwigh [[hwadh nodhæ]_A som han wil gjøræ med Elling ...]_S – *og skal det være opp til Gud og herr Hartvig hvilken skânsel som han vil vise Elling* (DN I 853)
 b nemdæ þa fir nemdar Þordar til tolf man at skoda [[hvat skada]_A þeir brødar hafðæ gjort jn j Norda gards skogh]_S. – *þekte da førnevnte Tord ut tolv menn til å undersøke hvilken skade _ de brødrene hadde gjort i Nordgards skog* (DN I 616)

Jeg har ingen tilsvarende eksempel der det framflytta leddet er et potensielt oblikt subjekt. Men når vi veit at det kan brukes konjunksjon både etter et

framflytta nominativledd og etter et framflytta vanlig oblikt ledd sjøl om det i begge tilfeller er uvanlig, er det naturlig å gå ut fra at det er på samme måte i setninger med et framflytta potensielt oblikt subjekt.

Viss dette er rett, er ikke bruken av konjunksjon i indirekte spørresetninger med spørreord avhengig av hva slags ledd som er flytta fram, i norrønt og mellomnorsk slik som i moderne norsk.

13 Avslutning

Etter gjennomgangen av disse elleve subjektsegenskapene kan det være på sin plass med ei lita oppsummering. Jeg vil da tillate meg å utelate enkelte detaljer slik at vi får den oversikten over materialet som vi trenger for å kunne gå videre i drøftinga. Jeg vil dessuten konsentrere denne oppsummeringa og drøftinga om norrønt i første omgang, og la behandlinga av tilhøva i mellomnorsk vente til etterpå.

Med en gang kan vi slå fast at nominativledd skiller seg ut i norrønt ved å ha noen subjektsegenskaper som ingen av de andre leddtypene ser ut til å ha: For det første kongruerer ikke verbalet med ledd i andre kasus enn nominativ, for det andre er det bare nominativledd som kan gjennomgå lik-NP-stryking, og for det tredje kan nominativledd strykes friere enn andre ledd i imperativsetninger.²⁵

Nominativledd har videre to egenskaper som mangler heilt hos vanlige oblike ledd. De kan gjennomgå subjekløfting, og de oppfører seg som subjekt ved diateseskifte – i og med at et nominativledd i en passiv setning har den samme rolla som et oblikt ledd i en tilsvarende aktiv setning, og den rolla som uttrykkes av et nominativledd i aktiv, er fakultativ i passiv.

Disse to egenskapene har nominativledd til en viss grad felles med potensielle oblike subjekt. Begge leddtypene kan i hvert fall være logisk subjekt for infinitivledd som kan tolkes som resultat av subjekløfting. Og både nominativledd og potensielle oblike subjekt har den samme rolla i en passiv setning som et oblikt ledd har i en tilsvarende aktiv setning.

Kasusforholda er imidlertid ulike ved disse ledda. Nominativledda endrer kasus ved subjekt-til-objekt-løfting og beholder nominativsforma si bare ved subjekt-til-subjekt-løfting, mens de potensielle oblike subjekta alltid har samme kasus før og etter løftinga. Ved diateseskifte endrer også nominativledd kasus, mens et potensielt oblikt subjekt i en passiv setning, har samme kasus som i en tilsvarende aktiv setning. I tillegg får vi ta med at det er tvilsomt om en aktiv setning med potensielt oblikt subjekt kan erstattes med

²⁵ Faarlund (1987c:39, jf. også 1988b:198; 1989:80) tar bare med de to første av disse egenskapene: "In Old Norse, only subject control and perhaps verb agreement are clearly connected with the nominative case."

en tilsvarende passiv setning der rolla til dette leddet er fakultativ, på samme måte som en aktiv setning med et nominativledd.

To av de egenskapene som kjennetegner subjektet i moderne norsk, har nominativledd felles med så vel vanlige oblike ledd som potensielle oblike subjekt. Det er at de alle kan være antecedent for et refleksivt pronomen, og at alle kan kløyves ved kvantorflytting.

Resten av de moderne subjektsegenskapene bygger på grammatiske forhold som vi ikke har noe tilsvarende til i norrønt, og vi kan derfor ikke si at noe(n) ledd har disse fire egenskapene. Vi kan vanskelig snakke om en subjekts plass i setningen når det ikke er noen plass som er forbeholdt særskilte ledd. Det ser ikke ut til å være noen begrensning på muligheten til å stryke ledd i sideordna setninger, verken med omsyn til hva slags ledd som kan strykes, eller med omsyn til hva slags ledd det strøkne leddet kan være identisk med. Og i relativsetninger og indirekte spørresetninger er det ikke hva slags ledd som er henholdsvis strøket og flytta fram, som bestemmer om konjunksjonen kan utelates eller må være med.

Denne beskrivelsen av forholda i norrønt er forhåpentligvis noenlunde dekkende trass i at jeg på noen punkt har et litt sviktende datagrunnlag. Jeg trur riktignok ikke at det betyr så mye at jeg ikke har funnet eksempel som viser hvordan konjunksjonsbruken er i relativsetninger og indirekte spørresetninger med potensielt oblikt subjekt, for det er neppe noen grunn til å tru at den er annleis der enn i tilsvarende setninger med nominativledd eller vanlige oblike ledd. Litt mer tvilsomt er det kanskje å gå ut fra at det ikke fins passive setninger som svarer til aktive setninger med et potensielt oblikt subjekt. Og det er nokså usikkert om potensielle oblike subjekt kan eller ikke kan strykes like fritt som nominativledd i imperativsetninger. Det er mulig at en kunne ha fått sikrere opplysninger på disse punkta om en hadde gått gjennom en større del av det norrøne tekstmaterialet enn jeg har gjort.

Sjøl om visse punkt i denne oppsummeringa såleis kan være noe usikre, vil jeg likevel si at det er ganske klart hvordan de grammatiske egenskapene som kjennetegner subjektet i moderne norsk, fordeler seg i norrønt: Ingen nominale ledd har alle disse egenskapene, nominativledd har en god del av dem, potensielle oblike subjekt har i større eller mindre grad noen av de egenskapene som nominativledda har, og de vanlige oblike ledda har enkelte av de egenskapene som både nominativledda og de potensielle oblike subjekta har.

Når subjektsegenskapene fordeler seg slik, kan det umiddelbart være fristende å slutte at ingen nominale ledd i norrønt er like mye subjekt som det leddet som er subjekt i moderne norsk, siden ingen norrøne ledd har alle de moderne subjektets egenskaper, men at alle de tre typene av nominale ledd er subjekt til en viss grad – nominativledd mest fordi de har flest subjektsegenskaper, potensielle oblike subjekt mindre fordi de har færre

subjektsegenskaper, og vanlige oblike ledd minst fordi de har færrest slike egenskaper.

Men subjektbegrepet blir sjølsagt nokså meningslaust når en kommer fram til at alle nominale ledd er subjekt om enn i ulik grad, og det er derfor naturlig å undersøke om det på noen rimelig måte er mulig å få til ei nærmere avgrensing av hva som bør reknes som subjekt.

Den slutningen som vi har trukket ovafor, bygger på to forutsetninger, den ene at de grammatiske forholda som fungerer som subjektsegenskaper i moderne norsk, og som vi finner igjen i norrønt, er subjektsegenskaper der også, og den andre at ingen av disse subjektsegenskapene er mer avgjørende kjennemerke på subjektet enn de andre.

Viss vi vil holde fast ved disse forutsetningene, men vil fram til et anna resultat enn det som vi kom til i første omgang, må vi la mengden av subjektsegenskaper som et ledd har, få betydning for om det skal reknes som subjekt. Det er den løsningen som Keenan (1976:312) foreslår når han sier at nominale ledd er subjekt i den grad de har de subjektsegenskapene som han lister opp, men at virkelig subjekt (“*the subject*”) er det leddet som har en klar overvekt av disse egenskapene. Dette synet har blitt kritisert bl.a. fordi det er uklart hvor mange subjektsegenskaper et ledd må ha for å kunne reknes som virkelig subjekt (se Johnson 1977:677–678), og det problemet viser seg også i vårt tilfelle. Vanlige oblike ledd har så få slike egenskaper at vi vel ganske trygt kan utelukke dem. Men viss det er nok å ha et flertall av egenskapene, dvs. minst fire av de sju subjektsegenskapene som vi har funnet i norrønt, oppfyller både nominativledd og potensielle oblike subjekt kravet. Dersom det derimot bare er det leddet som har flest subjektsegenskaper, som kan reknes som virkelig subjekt, blir dette begrensa til nominativledd.

Spørsmålet er bare om alle de grammatiske forholda som er subjektsegenskaper i moderne norsk, og som vi finner igjen i norrønt, virkelig er subjektsegenskaper der også. Her er det nærliggende å svare at de egenskapene som alle nominale ledd har, ikke kan være det. Dermed faller grunnlaget for å rekne vanlige oblike ledd som subjekt bort, og subjektbegrepet blir avgrensa til nominativledd og potensielle oblike subjekt. Men vi kan også si at de egenskapene som fins hos mer enn én leddtype, ikke kan være subjektsegenskaper. Det vil føre til at heller ikke potensielle oblike subjekt får status som skikkelige subjekt, og vi ender opp med bare nominativledd i denne funksjonen.

Det skulle ikke være særlig kontroversielt å konkludere med at vanlige oblike ledd ikke kan være subjekt i norrønt, både fordi de har svært få av de egenskapene som kjennetegner subjektet i moderne norsk, og fordi de ikke har andre subjektsegenskaper enn de som er felles for alle typer nominale ledd.

Litt mer uenighet kan det nok være om både nominativledd og potensielle oblike subjekt bør få status som subjekt, eller om dette bør forbeholdes nominativledda. Svaret er avhengig av om vi godtar at noen subjekt har flere subjektsegenskaper enn andre, og av hvilken vekt vi legger på det at nominativledd og potensielle oblike subjekt oppfører seg litt ulikt i forhold til de to subjektsegenskapene som de har felles, og som vanlige oblike ledd mangler. Her er det åpent for skjønnsmessige vurderinger.

Problemet med de to forsøka som vi hittil har gjort på å avgrense subjektet slik at ikke alle slags nominale ledd faller inn under dette begrepet, er altså at de ikke fører til noen entydig konklusjon. Dette har muligens ikke kommet så veldig tydelig fram hittil, men det har sammenheng med hvordan subjektsegenskapene er fordelt i norrønt. Denne fordelinga utelukker nærmest vanlige oblike ledd som subjekt, og den gjør det vel også mest naturlig å si at bare nominativledd har denne funksjonen.

For å gjøre problemet tydeligere kan vi tenke oss en ekstrem situasjon der de tre typene av nominale ledd har like mange subjektsegenskaper og ingen av disse er felles for noen av ledda. Vi har ennå ikke funnet noen framgangsmåte som vi kan bruke til å peke ut subjektet i et slikt tilfelle, og det er da fare for at det blei heilt vilkårlig hvilke(t) ledd som ville blitt rekna som subjekt.

Grunnen til at vi hittil har hatt vanskelig for å komme fram til noe klart svar på hva slags ledd som er subjekt i norrønt, er trulig at vi har gått ut fra at ingen av subjektsegenskapene er mer avgjørende subjektskjenntegn enn de andre. Dette er i samsvar med synet til Keenan (1976:312), som ikke har funnet noen egenskap(er) som er felles for alle subjekt, og som følgelig heller ikke setter opp noe absolutt nødvendig og samtidig tilstrekkelig subjektskjenntegn. Keenan har imidlertid tidlig blitt kritisert for at han ser på de forskjellige subjektsegenskapene som likeverdige, nettopp fordi dette gjør det vanskelig å bestemme hva som er subjekt, når mer enn én leddtype har subjektsegenskaper (se igjen Johnson 1977:677–678).

Dyvik (1981:239–245) har slutta seg til denne kritikken, og han hevder at det fins universelle subjektsegenskaper. Blant anna peker han på at i en allmenngyldig definisjon av subjektet “må relasjonen til predikatet bli en essensiell del av dets karakteristikk”. Så vidt jeg kan skjønne, må det være denne relasjonen som Dyvik (1979a:65) tidligere har beskrevet slik:

- 1 Skulle vi etter dette sammenfatte det sentrale i subjektsfunksjonen, kunne vi si at subjektets funksjon er å være en setningsintern “forankring” av predikatsinnholdet. Predikatet refererer ikke-spesifikt – dvs. det denoterer bare – en art handling, prosess, tilstand, egenskap eller klasse. Forat et predikat skal kunne delta i et utsagn, må det forbindes med et aspekt av den utenomspråklige verden. Dette aspekt er typisk en spesifikk person, gjenstand, tilstand el.l., men kan også være mer abstrakt: En *art* gjenstander osv. Subjektets oppgave er å referere til eller denotere dette “aspekt”, og derved gjøre setningen til et

mulig utsagn: Subjektet forankrer predikatsinnholdet i den utenomspråklige verden.

Det er ikke så veldig stor forskjell på denne beskrivelsen av subjektets oppgave og den tradisjonelle subjektsdefinisjonen, slik vi finner den hos f.eks. Falk & Torp (1900:1): "Subjektet angiver den person, ting eller det begreb hvorom sætningens indhold (prædiketet) udsiges." Og siden definisjoner av dette slaget har vært så seigliva, får vi tru at de sier noe om det leddet som vi oppfatter som subjekt.

Likevel er det vanskelig å bruke slike definisjoner til å avgjøre hva slags ledd som er subjekt i norrønt, for de kan passe for alle typer ledd. I hvert fall meiner jeg at både nominativleddet i (2a) og det potensielle oblike subjektet i (2b) og trulig også det vanlige oblike leddet i (2c) kan oppfattes som forankring for predikatsinnholdet eller det som predikatet sier noe om.

- 2 a Peir_N fóru í eyna Dímun ina litlu. – *de for til øya Litla Dímun* (Iversen 1973:125)
 b Henni_{D/Subj?} líkaði vel til hans. – *hun likte godt ham* (sst.:151)
 c [Lenda menn]_A skal grafa næst kirkju . . . – *lendemenn skal (en) begrave nærmest kirken* (Keyser & Munch (utg.) 1846–49 I:405)

Det er trulig svært vanskelig å komme fram til en universell subjektsdefinisjon som det kan være en viss enighet om, og jeg skal ikke forsøke meg med noe eige forslag, men i stedet se på hva som kan sies å være det avgjørende særpråklige kjennemerket på subjektet i norsk.

En slik særpråklig subjektsdefinisjon bør ikke bygge bare på betydning, for semantiske tolkinger er som kjent ofte subjektive. Vi bør heller søke en egenskap som har et eller anna formelt uttrykk, og som derfor sikrere lar seg identifisere.

Videre er det naturlig å søke etter en egenskap som er knytta til subjektet i flest mulig og helst alle setninger, for jo sjeldnere en subjektsegenskap er, jo mindre brukelig er den som grunnleggende subjektskjennetegn. Om vi knytter subjektsdefinisjonen til en svært uvanlig egenskap, vil vi jo i mange tilfeller ikke kunne se hva som er subjekt, uten å gå til en beslekta konstruksjon der denne egenskapen er til stede (jf. Johnson 1977:683). Muligheten til å kunne gjennomgå lik-NP-stryking kan f.eks. vanskelig settes op som det eneste nødvendige og tilstrekkelige subjektskjennemerket, for det er nokså sjelden at et nominalt ledd er strøket ved denne transformasjonen. Viss vi skal prøve om et ledd har denne subjektsegenskapen, må vi derfor som oftest undersøke om det fins konstruksjoner der dette leddet mangler, men der setningen som leddet hører heime i, inngår i form av et infinitivledd.

Når det gjelder moderne norsk, er jeg enig med Dyvik (1981:245) o.a. i at den språkspesifikke definisjonen av subjektet må bygge på leddstillingsforholda. I de aller fleste setningene med sammensatt verbal vil ett nominalt

ledd være tydelig markert som subjekt enten direkte ved at det sjøl står i en særskilt subjeksposisjon, eller indirekte ved at ingen andre nominale ledd har denne plasseringa. Leddstillinga i setninger med enkelt verbal viser vanligvis ikke like klart hvilket ledd som er subjekt, men ei omskriving til sammensatt verbal vil gjerne klargjøre de syntaktiske forholda i slike tilfeller. Det er ingen av de andre subjektsegenskapene som på samme måte er eller kan være til stede i alle setninger. Og siden plasseringa til subjektet best kan beskrives i forhold til verbalet, som er det sentrale leddet i predikatet, kan denne subjektsegenskapen også sies å avspeile den grunnleggende forbindelsen mellom subjekt og predikat som blei omtalt ovafor.

Som vi har sett, er leddstillingsforholda annleis i norrønt, slik at de ikke kan fungere som subjektskjenne tegn her, men det er et anna grammatisk forhold som det i stedet er naturlig å bruke, nemlig det at det alltid er kongruens eller mulighet for kongruens mellom subjekt og verbal, jf. Dyvik (1979a:58):

- 3 I gammelnorsk er det rimelig å bygge den særpråklige definisjon av subjektet først og fremst på kongruensen i det finitte verbalet, som er et morfologisk uttrykk som lett lar seg isolere.

I norrønt er det trulig denne kongruensen mellom subjekt og verbal som den grunnleggende forbindelsen mellom subjekt og predikat kommer til uttrykk i, og jeg kan derfor ikke si meg enig med Faarlund (1980a:67; 1987c:35; 1989:76; 1990:117) i at kongruensen i verbalet er et overflatisk morfologisk trekk med liten syntaktisk betydning.

Når vi såleis rekner med at det fins et avgjørende subjektskjennemerke som nominale ledd enten har eller ikke har, får vi et klart skille mellom subjekt og andre ledd, og når denne avgjørende subjektsegenskapen er kongruensen mellom subjekt og verbal, blir det nominativledd som entydig utpeker seg som subjekt.

Det leddet som ved denne analysen er subjekt i moderne norsk fordi det skiller seg ut ved plasseringa si i setningen, har i tillegg ei rekke andre særtrekk. På samme måte har det leddet som er subjekt i norrønt pga. kongruensen i verbalet, et par andre egenskaper som det er aleine om å ha. Slike særtrekk kan vi også kalle subjektsegenskaper så lenge det bare er subjektet som har dem. Dette er likevel ikke egenskaper som gjør leddet til subjekt, men bare egenskaper som kommer i tillegg til det avgjørende kjennemerket, nemlig leddstillinga i moderne norsk og kongruensen i norrønt.

Subjektet har også en del egenskaper felles med andre ledd. I norrønt er det f.eks. noen egenskaper som nominativledd og potensielle oblike subjekt har sammen, og noen som er felles for både nominativledd, potensielle oblike subjekt og vanlige oblike ledd. Dette gjør at de forskjellige leddtype-

ne blir mer eller mindre like, men det betyr ikke at alle disse ledda blir subjekt. Den funksjonen må vi etter mi mening reservere for den leddtypen som har det avgjørende subjektskjennetegnet, dvs. nominativledda.²⁶

Nylig har Rögnavaldsson (1990) kommet fram til et anna resultat enn meg, nemlig at også de potensielle oblike subjekta virkelig er subjekt. Han uttaler seg riktignok på grunnlag av et reint gammalislandsk materiale, mens jeg ikke har skilt mellom islandsk og norsk, men har behandla norrønt som en enhet. Likevel er det neppe det at vi bygger på ulikt materiale, som er årsaken til at vi trekker ulike konklusjoner, for det er liten grunn til å tru at det her er en skilnad mellom gammalislandsk og gammalnorsk som kan spille inn. Det er nok heller vurderinga av de ulike subjektsegenskapene som er forskjellig.

Når Rögnavaldsson konkluderer med at gammalislandsk har oblike subjekt liksom nysislandsk, bygger han særlig på to forhold, nemlig plasseringa til de potensielle oblike subjekta i setninger med sammensatt verbal²⁷ og det at disse ledda kan gjennomgå subjekt-til-objekt-løfting. Ut fra det som jeg tidligere har sagt, skulle det forhåpentligvis gå klart fram hvorfor jeg meiner at dette er et litt for svakt grunnlag for å slutte at oblike ledd kan være subjekt.

Men sjøl om jeg ikke vil være med på å rekne med oblike subjekt i norrønt, har jeg ikke noe problem med å godta at de potensielle oblike subjekta seinere har utvikla seg til virkelige subjekt. Argumentasjonen for at islandsk og færøysk har fått oblike subjekt i tillegg til de gamle nominativsubjekta, er ganske overbevisende, og det skyldes først og fremst at disse språka har en fastere leddstilling enn norrønt slik at subjektet kan avgrensas ut fra den.²⁸ Enda tydeligere er det at de potensielle oblike subjekta har blitt subjekt i moderne norsk, for der har de jo også fått subjektsform ved den endringa som ofte karakteriseres som en overgang fra “upersonlige” til “personlige” konstruksjoner (f.eks. fra *henni líkaði* till *hun likte* som ovafor i (2b)).

Vi har da kommet fram til at det har skjedd tre endringer fra norrønt til moderne norsk. Det har skjedd en overgang fra kongruens i verbalet til

²⁶ Jamfør hva Sundman (1985:110) sier om forholda i gammalsvensk: “Vi kan sålunda konstatera att de oblika personorden inte har några sådana beteendeegenskaper som otvetydigt visar att de är subjekt. Å andra sidan finns det inte heller några syntaktiska processer som skiljer dessa konstituenten från nominativsubjekt. Subjektivering av personordet innebar sålunda inte stora förändringar i konstituentens syntaktiska egenskaper, men personordet blev tillgängligt för vissa processer (lika-NP-strykning, imperativisering), som kanske redan var semantiskt motiverade.”

²⁷ Rögnavaldsson (1990) viser også at det er leddstillingsforhold som kan tyde på at oblike subjekt ikke er subjekt, men disse forholda forklarar han ganske overbevisende med semantiske forhold.

²⁸ Sigurðsson (1989:209) er litt forbeholden og peker på forskjellige forhold som gjør at en ikke bør overdrive likheten mellom nominativsubjekt og oblike subjekt i islandsk.

leddstilling som avgjørende subjektstjennemerke.²⁹ Subjektet har fått flere særtrekk, enten ved at det har blitt aleine om å ha egenskaper som flere ledd hadde før, eller ved at det har utvikla seg nye subjektsegenskaper. Og de potensielle oblike subjekta har utvikla seg til å bli virkelige subjekt.

Disse endringen ser vi ikke så veldig mye til i det mellomnorske materialet, for det gir inntrykk av at forholda i mellomnorsk likner mye på forholda i norrønt, sjøl om vi kan se noen utslag av den utviklinga som har funnet sted fram mot moderne norsk.

Beskrivelsen av mellomnorsk er riktignok noe mer usikker enn beskrivelsen av norrønt fordi vi har mindre materiale å bygge på, bl.a. om bruken av refleksive pronomen, stryking i sideordna setninger og subjektløfting. Men om det kan være detaljer som skulle vært beskrevet annleis, har det forhåpentligvis ikke så mye å si for det heilhetsbildet som vi kan danne oss av forholda i mellomnorsk.

Jeg har tidligere nevnt at kongruensbøyinga av det finite verbalet er mindre gjennomført i mellomnorsk enn i norrønt, og jeg har også sagt at det er en klar tendens til at nominativledd og vanlige oblike ledd i mellomnorsk har samme plass som henholdsvis subjekt og objekt i moderne norsk. Likevel er det, så vidt jeg kan se, ikke grunnlag for å si at det har skjedd noen overgang fra kongruensbøying til leddstilling som den avgjørende subjektsegenskapen. Kongruensbøyinga kan fortsatt fungere som subjektstjennemerke fordi det tross alt er igjen mye av tallbøyinga og noe av personbøyinga. Og leddstillinga kan vanskelig brukes til å avgrense subjektet så lenge vi også kan finne nominativledd med samme plassering som objekt og oblike ledd med samme plassering som subjekt.

Det som ser ut til å ha skjedd i mellomnorsk, er bare at nominativleddet har blitt tydeligere markert som subjekt ved noen endringer i de egenskapene som subjektet kan ha i tillegg til den avgjørende subjektsegenskapen. Det er mulig at flere spesialundersøkelser av det mellomnorske materialet vil kunne avsløre andre slike endringer, men allerede nå meiner jeg at vi har funnet tre forhold som tyder på at nominativledd har blitt mer utprega subjekt.

Det ene er at nominativledd strykes ganske regelfast i imperativsetninger. Også i norrønt står dette leddet i ei særstilling i slike setninger ved at det kan strykes friere enn andre ledd, men denne muligheten utnyttet ikke i så stor grad. I mellomnorsk er derimot nominativleddet strøket så ofte at det gir

²⁹ Jamfør Faarlund (1987b:71): "Jamvel om nominativleddet på eldre stadium ikkje har mange typiske subjektsegenskapar, finst det likevel nokre få, slik som styring av verbkongruens og utelating ved infinitivledd. På neste stadium begynte slike eigenskapar å bli assosierte med ein viss plass i setninga i staden for med ein viss kasus. Dette kunne skje fordi det mest tematiske leddet også oftast var eit nominativledd. Plass og kasusform fall derfor ofte saman. Ein syntaktisk eigenskap som opphavleg var knytt til nominativ, kunne derfor bli omtolka slik at han vart knytt til ein viss plass i setninga."

inntrykk av at denne strykinga har blitt mer eller mindre obligatorisk.

Det andre er at den særegenheten at rolla til et nominativledd i aktiv kan uttrykkes av et dativledd uten preposisjon i passiv, blir borte i løpet av mellomnorsk tid. Det materialet som vi har, tyder i hvert fall på at nominativledd i aktive setninger blir mer subjektaktige ved at de går over til å måtte erstattes av styringa i et preposisjonsuttrykk i passive setninger.

Det tredje er at muligheten for kvantorflytting blir avgrensa ved overgangen fra norrøn til mellomnorsk tid. Opphavlig kunne en kvantor flyttes ut av alle slags ledd, men etter hvert finner vi bare eksempel på kvantorflytting fra nominativledd.

Jeg har ikke noe materiale som viser at de potensielle oblike subjekta får nye subjektsegenskaper i mellomnorsk tid, og jeg har dermed heller ikke funnet noe som kan tolkes som tegn på at de har blitt subjekt. Viss det er rett at de potensielle oblike subjekta ennå ikke har utvikla seg til virkelige subjekt, er det for øvrig forståelig at de fortsatt i stor utstrekning har oblik form i mellomnorsk, og at det i materialet fra dette tidsrommet til og med kan dukke opp nye konstruksjoner av denne typen som ikke er belagt i norrønt, sml. setningen i (4) med omtalen av *skemma* hos Fritzner (1883–96 III:306).³⁰

- 4 mek_{A/Subj?} skemmes with oc latte folk see megh, – *jeg skemmes ved å la folk se meg* (DN III 1069)

Sjøl om de potensielle oblike subjekta såleis som gruppe holder seg godt i mellomnorsk, skjer det likevel en viss overgang fra “upersonlig” til “personlig” konstruksjon i løpet av denne perioden. Noen verb som tidligere tok potensielt oblikt subjekt, kan i stedet knytte til seg nominativledd, sml. f.eks. den eldre konstruksjonen med potensielt oblikt subjekt i (5a) og den nyere med nominativledd i (5b).

- 5 a ... þy at honom_{D/Subj?} war jkki til sakt, – *fordi han var ikke innkalt* (DN XI 115)
 b ... naar han_N wordher logligha til saghder – *når han blir lovlig innkalt* (DN XI 215)

Denne utviklinga skjer, som dette eksemplet viser, i hvert fall i passive setninger (Mørck 1980:124–128), og en vil trulig kunne finne tilsvarende forhold i aktive setninger om de blir undersøkt nærmere.

Men så lenge det ikke er noe anna som tyder på at de potensielle oblike subjekta utvikler seg til virkelige subjekt i mellomnorsk, ser jeg heller ingen grunn til å si at det må ha skjedd fordi det potensielle oblike subjektet ved en del verb byttes ut med et nominativledd. Allerede i norrønt var det en del

³⁰ Det kan ha hatt betydning at en slik konstruksjon med potensielt oblikt subjekt fantes i svensk (se Lindqvist 1912:169).

verb som kunne knytte til seg enten et potensielt oblikt subjekt eller et nominativledd, jf. (6–7), og det som skjer i mellomnorsk, er – slik jeg ser det – bare en utvidelse av muligheten til å velge mellom en subjektlaus konstruksjon med potensielt oblikt subjekt og en konstruksjon med subjekt, dvs. med nominativledd.

- 6 a [Ragnhildi dróttning]_{A/Subj?} dreymði [drauma stóra]_A. – *dronning Ragnhild drømte store drømmer* (Hanssen, Mundal & Skadberg 1975:121)
 b [Ein kona]_N dreymdi [þann draum]_A. – *ei kone drømte den drømmen* (Nygaard 1905:84)
- 7 a Honum_{D/Subj?} varð holpit. – *han blei hjulpet* (Falk & Torp 1900:22)
 b Ek_N em nú holpinn. – *jeg blir nå hjulpet* (Hægstad 1935:21)

Jeg syns dessuten at det er vanskelig å hevde at overgangen fra “upersonlig” til “personlig” konstruksjon er et resultat av at de potensielle oblike subjekta alt har blitt subjekt, så lenge det ikke kan påvises at disse ledda får flere subjektsegenskaper og blir mer utprega subjekt på samme måte som nominativledda. Med utgangspunkt i det materialet som jeg har til nå, virker det etter mi mening mer sannsynlig at de potensielle oblike subjekta i første omgang erstattes av nominativledd av andre årsaker enn at de er subjekt.³¹ En annen ting er at de potensielle oblike subjekta kan ha utvikla seg til virkelige subjekt etter mellomnorsk tid, og at dette da kan bidra eller føre til at alle ledd av denne typen etter hvert får subjektsform. Det er for øvrig ikke så veldig overraskende at det er akkurat denne leddtypen som gjennomgår ei slik utvikling, siden de potensielle oblike subjekta er de oblike ledda som har flest egenskaper felles med nominativledda.

Siden vi har endt opp med en tradisjonell definisjon av subjektet som innebærer at dette leddet blir avgrensa til å omfatte bare nominativledd, kan en naturligvis spørre om vi har bruk for subjektsbetegnelsen, eller om vi ikke like gjerne kunne nøyd oss med å snakke om nominativledd (sml. drøftinga av forholda i tysk hos Reis (1982)). Til dette vil jeg svare at vi trenger den muligheten til å skille mellom syntaktisk funksjon og morfologisk form som de to betegnelse gir oss. Et slikt skille er jo generelt viktig i beskrivelsen av eldre norsk fordi vi kan finne både ledd med samme funksjon og ulik form (f.eks. objekt i akkusativ, dativ og genitiv) og ledd med ulik funksjon og samme form (f.eks. objekt og adverbial i akkusativ). Og sjøl om vi altså når det gjelder subjekta, har kommet fram til at de alltid står i nominativ, så må vi likevel kunne skille mellom subjekt og andre ledd, dvs. subjektspredikativer og tiltaleord, med nominativsform.

³¹ Det vil føre for langt å gå nærmere inn på hva som kan ha forårsaka dette, og jeg vil derfor bare vise til Lindqvist (1912:49–80) og Sundman (1985). De har drøfta ei rekke forhold som kan ha hatt betydning for den tilsvarende overgangen i svensk, og disse forholda er sikkert i det store og heile gyldige også for norsk.

Litteratur

- Andrews, A. D. 1982: The Representation of Case in Modern Icelandic. J. Bresnan (ed.): *The Mental Representation of Grammatical Relations*, 426–503. Cambridge, Massachusetts/London, England: The MIT Press.
- Barnes, M. P. 1986: Subject, Nominative and Oblique Case in Faroese. *Scripta Islandica* 37, 13–46.
- Berulfsen, B. 1967: *Norsk grammatikk*. Oslo: Aschehoug.
- Christoffersen, M. 1991: *Setning og sammenheng. Syntaktiske studier i Magnus Lagabøters landslov*. Upubl. manuskript.
- Cole, P., W. Harbert, G. Hermon & S. N. Sridhar 1980: The Acquisition of Subjecthood. *Language* 56, 719–743.
- Creider, C. 1986: Missing Constituents in Second Conjuncts in Norwegian. *Working papers in linguistics* 3, 1–14. Department of Linguistics, University of Trondheim.
- Diderichsen, P. 1974: *Elementær Dansk Grammatik*. 3. utg. København: Gyldendal. DN = *Diplomatarium Norvegicum*. Christiania 1847–.
- Dyvik, H. J. J. 1979a: *Syntaktisk beskrivelse. En teoretisk ramme*. Stensil. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- 1979b: Omkring fremveksten av artiklene i norsk. *Maal og Minne*, 40–78.
- 1981: *Grammatikk og empiri*. 2. oppl. 1986. Institutt for fonetikk og lingvistikk, Universitetet i Bergen.
- Falk, H. & A. Torp 1900: *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: Aschehoug.
- Folgerøy, A. 1979: *Infinitiv i norrønt*. Hovedoppgave. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Fossestøl, B. 1980: *Tekst og tekststruktur*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Fretheim, T. 1979: On the status of imperative formation in Norwegian syntax. T. Pettersen (ed.): *Papers from the Fifth Scandinavian Conference of Linguistics I*, 111–122. Acta Universitatis Lundensis Sectio I Theologica Juridica Humaniora 30. Stockholm.
- Fritzner, J. 1883–96: *Ordbog over Det gamle norske sprog I–IV*. 4. utg. 1973. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Faarlund, J. T. 1980a: Subject and nominative in Old Norse. *Scripta Islandica* 31, 65–73.
- 1980b: *Norsk syntaks i funksjonelt perspektiv*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- 1985: Pragmatics in diachronic syntax. *Studies in Language* 9:3, 363–393.
- 1987a: Fast eller fri ordstilling? Eit leddstillingsprinsipp i urnordisk. J. R. Hagland, J. T. Faarlund & J. Rønhovd (red.): *Festskrift til Alfred Jakobsen*, 52–59. Tapir.
- 1987b: Grammatiske funksjonar i eldre og yngre mål. T. Bull, E. H. Jahr & G. Wiggen (red.): *Mål og medvit. Heidersskrift til Kjell Venås*, 51–76. Oslo: Novus.
- 1987c: Transformational passive and the origin of NP movement. *University of Chicago Working papers in linguistics* 4, 25–60.
- 1988a: Pragmatiske forklaringsar i diakron syntaks. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1/2, 23–44.

- 1988b: A typology of subjects. M. Hammond, E. A. Moravesik & J. R. Wirth (ed.): *Studies in syntactic Typology*, 193–207. Typological studies in language 17. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamin.
- 1989: Pragmatics and syntactic change. L. E. Breivik & E. H. Jahr (ed.): *Language Change. Contributions to the Study of Its Causes*, 71–98. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 43. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- 1990: *Syntactic Change. Toward a Theory of Historical Syntax*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 50. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Hanssen, E., E. Mundal & K. Skadberg 1975: *Norrøn grammatikk*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Haugen, O. E. 1990: *Grunnkurs i norrønt språk*. 3. rev. oppl. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Heggstad, L. 1931: *Norsk grammatikk*. Faksimilieutg. 1975. Oslo: Tanum – Norli.
- Heggstad, L., F. Hødnebo & E. Simensen 1975: *Norrøn ordbok*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Holm-Olsen, L. (utg.) 1983: *Konungs skuggsiá*. 2. rev. oppl. Norrøne tekster nr. 1. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.
- Hovdhaugen, E. 1971: *Transformasjonell generativ grammatikk*. 2. utg. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- 1977: Om og omkring passiv i norsk. T. Fretheim (red.): *Sentrale problemer i norsk syntaks*, 15–46. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hovdhaugen, E. & J. Valgard 1982: Syntaks. H. Bjorvand, E. Hovdhaugen & H. Gram Simonsen (red.): *Språkvitenskap*, 127–188. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hægstad, M. 1935: *Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Tillegg. Nokre fleire skrifter paa indre sudvestlandsk maal*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist.-Filos. Klasse 1935 No. 1. Oslo.
- Indrebø, G. 1924: Litt um burtfallet av fleirtal i verbalbøygjingi i norsk. *Festskrift til Amund B. Larsen*, 106–114. Kristiania: Aschehoug.
- 1951: *Norsk målsoga*. Bergen.
- Iversen, R. 1973: *Norrøn grammatikk*. 7. utg. Oslo: Aschehoug.
- Jansen, O. M. W. 1971: *Untersuchungen zu den sogenannten subjektlosen Sätzen im Altwestnordischen*. Magistergradsavhandling. Oslo.
- Johnson, D. E. 1977: On Keenan's Definition of "Subject OF". *Linguistic Inquiry* 8, 673–692.
- Jónsson, F. (utg.) 1911: *Heimskringla*. Nytt opptrykk 1966. Oslo: Universitetsforlaget/København: Gads Forlag.
- Juntune, T. W. 1978: Reflexivization and reflexive verbs in Old Icelandic. J. Weinstock (ed.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 3, 419–426. Proceedings of the Third International Conference of Nordic and General Linguistics. The University of Texas at Austin, Texas.
- Keenan, E. L. 1976: Towards a Universal Definition of "Subject". C. N. Li (ed.): *Subject and Topic*, 303–333. New York: Academic Press.
- Keyser, R. & P. A. Munch (utg.) 1846–49: *Norges gamle Love indtil 1387 I–III*. Christiania.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Oslo: Gyldendal 1956–78.

- Knudsen, T. 1967a: *Pronomener*. Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
 – 1967b: *Kasuslære* 1. 2. oppl. 1976. Universitetsforlaget.
- Larsen, E. G. 1969: *Norrøn grammatikk*. 2. oppl. 1978. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Levin, L. S. & J. Simpson 1981: Quirky Case and Lexical Representations of Icelandic Verbs. *Papers from the 17th regional meeting of the Chicago Linguistic Society*, 185–196. Chicago.
- Lie, S. 1979: *Innføring i norsk syntaks*. 3. utg. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Lindqvist, A. 1912: *Förskjutningar i förhållandet mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt i svenskan*. Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 8. Nr 2. Lund: C. W. K. Gleerup/Leipzig: Otto Harrassiwitz.
- Lorentz, O. 1979: *Norsk setningsform*. Oslo: Novus.
- Maling, J. 1980: Inversion in Embedded Clauses in Modern Icelandic. *Íslenskt mál og almenn málfræði* 2, 175–193.
- Mørck, E. 1980: *Passiv i mellomnorske diplom*. Hovedoppgave. Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.
 – 1990: Ellipsis of the subject of main clauses in Middle Norwegian. *Tromsø Linguistics in the Eighties*, 356–368. Oslo: Novus.
 – Under trykking: Utelatelse av subjektet i imperativsetninger i norrønt, mellomnorsk og eldre nynorsk. E. H. Jahr & O. Lorentz (red.): *Historisk språkvitenskap/ Historical linguistics*. Studier i norsk språkvitenskap/Studies in Norwegian linguistics 5. Oslo: Novus.
- Noreen, A. 1884: *Altnordische Grammatik* I. 5. oppl. 1970. Tübingen: Max Niemeyer.
- Nygaard, M. 1905: *Norrøn syntax*. 2. oppl. 1966. Oslo: Aschehoug.
- Platzack, C. 1987: The Scandinavian Languages and the Null-Subject Parameter. *Natural Language and Linguistic Theory* 5, 377–401.
- Reis, M. 1982: Zum Subjektbegriff im Deutschen. W. Abraham (Hrsg.): *Satzglieder im Deutschen*, 171–211. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Rindal, M. (utg.) 1981: *Barlaams ok Josaphats saga*. Norrøne tekster nr. 4. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo.
- Rögvaldsson, Eiríkur 1990: Quirky Subjects in Old Icelandic. Manuskript til foredrag på den 12. skandinaviske lingvistikk-konferansen i Reykjavík.
- Sigurðsson, Halldór Ármann 1989: *Verbal syntax and case in Icelandic*. Department of Scandinavian Languages, University of Lund.
- Skjeggeland, M. 1977: *Målføre og skriftmål*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Spurkland, T. 1989: *Innføring i norrønt språk*. Universitetsforlaget.
- Sundman, M. 1985: Från mik angrar till jag ångrar. Om förhållandet mellan satsdelskategori och semantisk roll. *Folkmålsstudier* XXIX 85–123.
- Thráinsson, H. 1979: *On Complementation in Icelandic*. New York – London: Garland Publishing.
- Western, A. 1921: *Norsk riksmåls-grammatikk*. Faksimilieutg. 1975. Kristiania: Aschehoug.

– 1934: Streiftog i gammelnorsk syntaks. *Maal og Minne*, 53–72.

Zaenen, A., J. Maling & H. Thráinsson 1984: Passive and oblique case. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 16. Linguistics Department, University of Trondheim.